

ZAPOMENUTÁ ELITA. NOBILITACE ŽIDŮ V RAKOUSKÉM CÍSAŘSTVÍ

JAN ŽUPANIČ

ŽUPANIČ, Jan. A forgotten elite. The ennoblement of Jews in the Austrian Empire. *Historický časopis*, 2017, 65, 1, pp. 47-78, Bratislava.

The aim of the study is to summarize the development of the Jewish nobility, which meant people of Jewish religion or origin in the Danubian Monarchy and especially to identify specific features of their ennoblement. It covers the development of the granting of noble titles to these persons and attempts to identify the main milestones of ennoblement. It also compares the ennoblement policies of the Austrian and Prussian monarchs in relation to individuals of Jewish religion and origin.

Key words: Nobility. Jews. Austria-Hungary. Ennoblement.

Výzkum šlechty prošel za posledních několik desítek let hlubokou proměnou. Na místě někdejších, převážně genealogických studií, se objevily práce reflektující životní styl, proměnu postavení šlechty během moderní doby, sňatkové aliance, sociální a rodovou politiku apod. Zároveň vznikly práce zabývající se vytvářením a podobou tzv. nových elit (*druhá společnost/zweite Gesellschaft*), šlechtickou politikou jednotlivých evropských států a také šlechtou židovské víry a původu.¹

Pravděpodobně nejstaršími studiemi, které se židovskou šlechtou zabývají, jsou genealogické almanachy známé jako *Semigotha*, genealogie židovských šlechtických rodin, a *Semialianzen*, evidující sňatky židovské nobility a křesťanské aristokracie. Všechny publikace vyšly těsně před první světovou válkou ve Výmaru a Mnichově.² Mají výrazně rasistický charakter a o jejich úrovni nejlépe svědčí skutečnost, že autoři židovský původ některých rodin mnohdy odvozovali jen podle příjmení. Ovšem na druhou stranu jsou genealogické údaje v díle obsažené a pozadí jednotlivých nobilitací v řadě případů přesné, což dokazuje, že editor (nebo spíše osoby, které pro něj pracovaly) měl přístup k potřebným informacím.

V posledních letech se tématem židovské nobility ve střední Evropě zabývala řada historiků, ovšem je třeba konstatovat, že nejlépe je v tomto ohledu zpracována oblast

1 WANDRUSZKA, Adam. Die „Zweite Gesellschaft der Donaumonarchie“. In SIEGER, Heinz (Hrsg.). *Adel in Österreich*. Wien : Kremayr & Scheriau, 1971, s. 56-67.

2 *Weimarer historisch-genealoges Taschenbuch des gesamten Adels jehüädischen Ursprungs*. 1. vydání. Weimar 1912, 2. vydání München 1913) a *Semigothaisches Genealogisches Taschenbuch ari(st)okratisch-jüdischer Heiraten mit Enkel-Listen (Deszendenz-Verfolgen)*. München 1914. Jde o dílo většího počtu zaměstnanců úřadu nejvyššího komoří, které v poměrně krátké době zredigoval a do tisku připravil Wilhelm Pickl von Witkenberg (1866–1922), bývalý úředník k. u. k. Oberstkämmereramt pověřený ověřováním původu aristokratů žádajících o úřad komořího a také radikální antisemita. PICKL VON WITKENBERG, Wilhelm. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (dále ÖBL). Bd. 8. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979, s. 63. ISBN 3700101872; ISBN 9783700101871.

Pruska – ať již se jedná o vzestup židovských elit v 18. a první polovině 19. století,³ nebo o situaci po roce 1848. Autoři příslušných studií se přitom zabývali jak problematikou nobilitací,⁴ tak proměnou zdejších elit.⁵

Vývoj židovské nobility v Rakousku je znám výrazně méně, mj. z důvodu vysokého počtu takto oceněných rodin. Základní práci o dějinách rakouské židovské šlechty představuje nikdy nepublikovaná dizertace dlouholetého prezidenta vídeňské Heraldicko-genealogické společnosti „Adler“ Hannse Jäger-Sunstenau⁶ (1911–2008), ze které později vycházela řada historiků. Přestože se tato studie primárně zabývala osudy nobilitovaných židovských rodin ve Vídni před rokem 1848, obsahuje i pozoruhodný přesah do roku 1918 a především výčet šlechtických rodin židovského původu z let 1500–1918.⁷

Na Jäger-Sunstenau navázala řada historiků.⁸ Zatím poslední studií na toto téma je dizertace Kai Drewese pokoušející se o syntézu židovských nobilitací v Evropě 19. století.⁹ Drewesovou silnou stránkou je nepochybně důkladná znalost literatury, orientace

-
- 3 K této otázce především ULLMANN, Hans-Peter. *Nobilitierte Bankiers in Deutschland 1770–1850*. In FEHRENBACH, Elisabeth – MÜLLER-LUCKNER, Elisabeth (Hg.). *Adel und Bürgertum in Deutschland 1770 bis 1848* (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien, Bd. 31). München : Oldenbourg, 1994, s. 83-94. ISBN 3486560271.
 - 4 Jde např. o studie: Cecil, Lamar. *The Creation of Nobles in Prussia, 1871–1918*. In *American Historical Review*, Feb., 1970, Vol. 75, No. 3, s. 759-761; STEIN, Hans Konrad. *Der preußische Geldadel des 19. Jahrhunderts. Untersuchungen zur Nobilitierungspolitik der preussischen Regierung und zur Anpassung der oberen Schichten des Bürgertums an den Adel*. Dissertation zur Erlangung der Würde des Doktors der Philosophie der Universität Hamburg. Hamburg 1982.
 - 5 Srov. např. BERGHOF, Hartmut. *Aristokratisierung des Bürgertums? Zur Sozialgeschichte der Nobilitierung von Unternehmern in Preußen und Großbritannien 1870 bis 1918*. In *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1994, 81 Bd., Heft 1, S. 178-204; SCHILLER, René. *Vom Rittergut zum Grossgrundbesitz. Ökonomische und soziale Transformationsprozesse der ländlichen Eliten in Brandenburg im 19. Jahrhundert*. Berlin 2003, S. 245-250. ISSN 03408728; KUČERA, Rudolf. *Staat, Adel und Elitenwandel. Die Adelsverleihungen in Schlesien und Böhmen 1806–1871 im Vergleich*. Göttingen; Bristol, CT, USA : Vandenhoeck & Ruprecht, 2012. ISBN 9783525370261, ISBN 9783647370262, ISBN 3525370261.
 - 6 Jeho vztah k této problematice byl i osobní: po matce totiž pocházel z původně židovské velkopřemyslnické rodiny rytířů Mautner von Markhof.
 - 7 JÄGER-SUNSTENAU, Hanns. *Die geadelten Judenfamilien in vormärzlichen Wien*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien 1950, s. 88-91. Práce má bohužel i některé nedostatky. Autor až na výjimky neodkazuje na archivní materiály, ale jen na sekundární zdroje, a u zmíněného soupisu šlechtických rodin židovského původu z let 1500–1918 odkazy zcela chybí. Jeho rozsáhlá pozůstalost uložená ve Wiener Stadt- und Landesarchiv je vzhledem k charakteru poznámek (z velké části se jedná o lístkový katalog s přípisky k jednotlivým rodinám a o korespondenci na téma židovské šlechty) využitelná jen zčásti a informace o židovském původu některých rodin se navíc nepodařilo ověřit z jiných zdrojů (Wiener Stadt- und Landesarchiv, fond Nachlass Jäger-Sunstenau 3.5.105, Genealogische Unterlagen).
 - 8 Významné jsou především práce Williama O. McCagga, jenž se dlouhodobě věnoval historií židů v habsburské monarchii. V první řadě je třeba zmínit studii *Austria's Jewish Nobles*, přinášející spíše informace obecnějšího charakteru, a monografii *Jewish Nobles and Geniuses in modern Hungary* zabývající se primárně šlechtou židovského původu v Uhrách, ale vzhledem k propojenosti obou částí říše také problematikou této společenské skupiny v celé monarchii. McCAGG, William O. *Austria's Jewish Nobles, 1740–1918*. In *Leo Baeck Institute Year Book*, 1989, Vol. 34, s. 163-183; McCAGG, William O. *Jewish Nobles and Geniuses in modern Hungary*. Boulder : East European Quarterly, 1972.
 - 9 DREWES, Kai. *Jüdischer Adel. Nobilitierungen von Juden im Europa des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main; New York : Campus-Verlag, 2013. ISBN 9783593397757.

v metodologii a umění logického členění textu a kladení otázek. Na druhé straně práce obsahuje několik drobných nedostatků. Přestože se jedná o práci o židovské šlechtě, nezmiňuje se Drewes o specifikách šlechtických obcí jednotlivých zemí (hlavně Rakouska, Pruska a Velké Británie), rozdílné titulatury, jen velmi málo pak o odlišné nobilitační politice a způsobu nabývání šlechtických titulů. V práci pak chybí informace o poměrech v jiných, i velmi významných státech (Francie, Španělsko), další jsou zmíněny pouze okrajově (Papežský stát, Portugalsko, tzv. třetí Německo). Komparovat situaci židovské šlechty v jednotlivých evropských státech je totiž téměř nemožné, neexistují-li důkladné dílčí studie o situaci v jednotlivých zemích.¹⁰

Následující studie se proto zaměří primárně na situaci v Rakousku a pokusí se zodpovědět několik následujících otázek. Nejprve se pokusíme s využitím edic, genealogických prací¹¹ a nevydaných pramenů rakouských a německých archivů¹² objasnit, kolik osob židovské víry bylo v Rakousku (resp. tzv. dědičných zemích) skutečně nobilitováno.¹³ Zároveň budou stanoveny časové etapy, které vytyčují milníky ve vývoji nobilitací. Zaměříme se také na proměnu sociální struktury příjemců titulů a pokusíme se v tomto smyslu nastínit rozdíl mezi židovskou nobilitou a ostatní šlechtou monarchie.

* * *

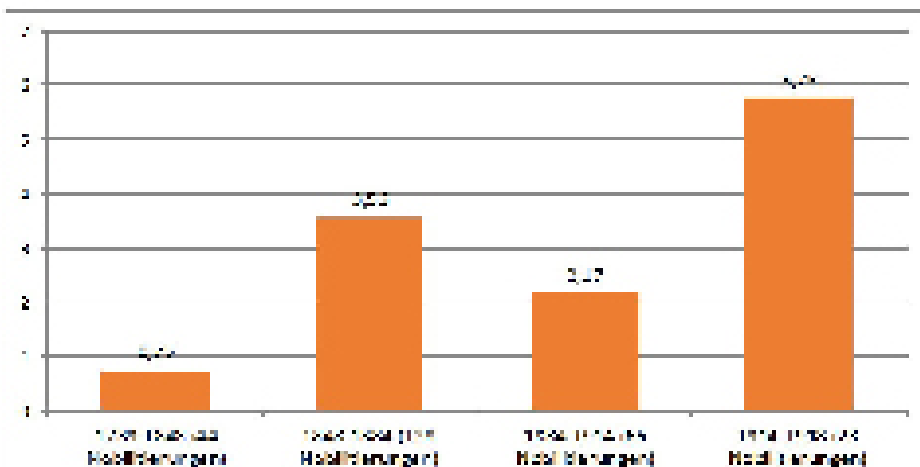
Na základě archivního výzkumu je možné konstatovat, že v letech 1789 – 1918 došlo v dědičných zemích a následně v Rakousku ke 260 nobilitacím pro 233 osob židovské víry, ze kterých 24 bylo povýšeno opakovaně (tři osoby dokonce třikrát).¹⁴ Z tohoto

-
- 10 Ty máme k dispozici pouze v případě Pruska (viz výše). Z tohoto důvodu Drewes zvolil metodu sondy. Ta je sice vzhledem k rozsahu materiálu logická v případě Rakouska, ale překvapivá u Pruska, které nobilitovalo jen tři své občany židovské víry a dvanáct konvertitů, jejichž nobilitační podklady se dají zpracovat během několika dnů. Ve studii se tak objevují zbytečné nedostatky. Např. u Eduarda Beita von Speyer (1860–1933) Drewes uvádí, že datum jeho konverze je neznámý a že se více informací nedozvěděl ani od jeho vnuka (s. 394). V Beitově nobilitačním aktu se ovšem nachází opis z křestního listu, který datum Eduardovy konverze stanovuje zcela jednoznačně. Narodil se 22. 9. 1860 v Hamburku a pokřtěn byl tamtéž 10. 11. 1860 v chrámu sv. Petra (Hauptkirche St. Petri). In Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz. Berlin; Dahlem (dále GStA), HA Rep. 176 Heroldsamt, Nr. 1149).
- 11 Např. STAUDACHER, Anna Lea. „... meldet den Austritt aus dem mosaïschen Glauben“. *1800 Austritte aus dem Judentum in Wien, 1868–1914: Namen – Quellen – Daten*. Frankfurt am Main; Wien: Lang, 2009. ISBN 9783631558324, ISBN 3631558324; STAUDACHER, Anna Lea. *Jüdische Konvertiten in Wien 1782–1868*. Teil 1, Teil 2. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Lang, 2002. ISBN 3631394063; STAUDACHER, Anna Lea. *Jüdisch-protestantische Konvertiten in Wien 1782–1914*. Teil 1, Teil 2. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Lang, 2004. ISBN 363150413-6; GAUGUSCH, Georg. *Wer einmal war: Das jüdische Grossbürgertum Wiens 1800–1938*. A-K. Wien: Aalthea, 2011. ISBN 9783850027502; L-R, Wien: Amalthea, 2016. ISBN 9783850027731.
- 12 Ve Vídni jde hlavně o materiály z Österreichisches Staatsarchiv, odděleníh Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále AVA) uložené ve fondu Adelsarchiv a v Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fondu Kabinettsarchiv (dále HHSa, KK). Z pruských materiálů se jedná o GStA, fondy Geheimes Zivilkabinett, Ministerium der auswärtigen Angelegenheiten a Heroldsamt.
- 13 Tato otázka dosud nebyla zodpovězena. Naposledy se jí zabývaly studie J. Županiče (ŽUPANIČ, Jan. *Židovská šlechta podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 9788074221804) a K. Drewese (DREWES, ref. 9).
- 14 Postupně získali šlechtický, rytířský a baronský titul: Bernhard von Eskeles, Philipp a Friedrich Schevové von Koromla. Do tohoto počtu nejsou zahrnuti jedinci, kteří byli nobilitováni jako židé, následně

počtu bylo 12 cizinců, z nichž pět bylo nobilitováno v předběřznové éře, sedm po tomto datu. Po roce 1848 byli ale všichni takoví jedinci povýšeni do vyššího stavu na základě udělení některého z privilegovaných řádů monarchie (zejména Řádu železné koruny), a proto je vypovídací hodnota těchto nobilitací diskutabilní. Cizinci z kurtoasních důvodů totiž získávali vždy o stupeň vyšší ocenění (tedy vyšší řádový stupeň) než obyvatelé monarchie.¹⁵

První graf ukazuje, jak vypadaly roční průměrné počty nobilitací v období let 1789–1918 se započtením všech způsobů nobilitací a včetně cizinců: v tomto případě je konečné číslo 260. Pro lepší přehlednost je graf rozdělen do čtyř rozdílných časových úseků, jejichž význam je vysvětlen níže (Graf č. 1):

Graf č. 1:

Pokud ovšem započteme pouze roční průměry nobilitací těch židovských obyvatel, kteří byli nobilitováni na základě nejvyššího rozhodnutí za vlastní zásluhy, tedy nikoli na základě systematizovaného šlechtictví pro důstojníky a systematizovaného řádového šlechtictví (*systemmäßiger*, resp. *systematisierter Adelstand*),¹⁶ a bez cizinců, dostaneme

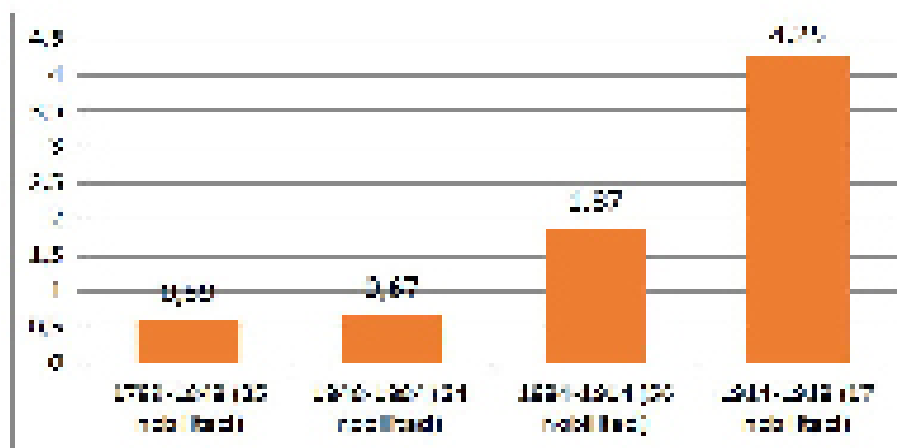
konvertovali a následně dosáhli další nobilitace (Abraham/Anton Adam von Kriegshaber, Friedrich von Geiringer-Winterstein).

15 Občané monarchie by tak např. místo Řádu železné koruny III. třídy získali rytířský kříž Řádu Františka Josefa, se kterým se nárok na nobilitaci nespojoval, a místo Řádu železné koruny II. třídy, který umožňoval žádat o baronát, rytířský kříž Leopoldova řádu, jež přinášel nárok na rytířský titul, či dokonce ještě níže postavený Komturský kříž Řádu Františka Josefa bez možnosti požádat o jakýkoli titul. Tímto způsobem získal roku 1872 baronát (na základě Železné koruny II. třídy) Samuel von Haber (1813–1892), velkostatkář a bankéř v Paříži. Třeba ale zároveň zdůraznit, že všichni cizinci museli být nobilitováni se souhlasem císaře a na základě zvláštní milosti. Nobilitační privilegium řádů se totiž vztahovalo jen na obyvatele monarchie. Županič, Jan. Inflation titulů? Rakouské nobilitace ve druhé polovině 19. století. In *Český časopis historický*, 3/2015, s. 748–781. ISSN 0862-6111.

16 K této problematice (a obecně k udělení titulů a řádu za vlády Františka Josefa I.) ŽUPANIČ, Jan. *Nová*

se pouze k 132 nobilitacím. Vypovídací hodnota druhého grafu je výrazně vyšší. Lépe vypovídá o rostoucí skupině potenciálních příjemců šlechtických titulů z řad středního silícího stavu a o skutečné nobilitační politice rakouského panovníka než první graf, do něhož jsou započteny i osoby oceněné řádem, které poté právě na základě tohoto požádali o udělení šlechtictví.

Graf č. 2:

Jak vyplývá z druhého grafu, počet povýšení postupně rostl, ale nijak závratným způsobem. Výjimku představují léta první světové války, které je třeba považovat za mimořádná. Proč tomu tak bylo a jaký byl vývoj nobilitací židovských obyvatel monarchie a jaká byla specifika jednotlivých časových úseků, bude vysvětleno v následující části.

* * *

Proč vlastně židé usilovali o šlechtické tituly? Především je třeba zdůraznit, že bez ohledu na majetek a sociální postavení byla plná politická práva židům v podunajské monarchii přiznána teprve řadou zákonů z let 1848–1867 a jejich občanskou i politickou rovnoprávnost deklarovala teprve prosincová ústava z roku 1867.¹⁷

Před rokem 1848 byla ale situace zásadně odlišná a práva, kterým se těšilo katolické obyvatelstvo císařství, nenáležela ani židovským šlechticům. I tak ale nobilitace znamenala mimořádný společenský vzestup. Již ve starší době panovník poskytoval židovským finančníkům určité výhody – od práva volného obchodu a možnosti nabývat nemovitosti

Šlechta Rakouského císařství. Praha : Agentura Pankrác, 2006, s. 108-145. ISBN 8086781089.

17 Po roce 1848 již víra při nobilitacích nehrála žádnou roli. Mezi povýšenými tak nacházíme i řadu osob bez vyznání, jako byl např. bankéř Karl Morawitz (1846–1914) – viz níže, ale po okupaci Bosny a Hercegoviny také muslimy. Zřejmě vůbec prvním nobilitovaným muslimem v Rakousku byl Mehmed Beg Kapetanović Ljubušak (1839–1902), v letech 1893–1899 starosta Sarajeva, povýšený roku 1883 do rytířského stavu s predikátem *Vitina*. AVA, Adelsarchiv, Mehmed Beg Kapetanović, Ritterstand (von Vitina) 1883. Vzhledem k tomu, že Bosna byla stále oficiálně součástí Turecka, byl nobilitován jako cizinec.

i mimo ghetta, až po udělení erbu a predikátu,¹⁸ ale šlechtické tituly začaly být těmto osobám přiznávány až od konce 18. století.

Nobilitace osob osobám židovské víry lze rozdělit do dvou rozdílných období, kde mezníkem je rok 1848. První souvisí se změnami, kterými habsburská monarchie prošla v 18. století, a to zejména v jeho druhé polovině.¹⁹ Tehdy Marie Terezie, jejíž říši vyčerpávaly dlouholeté války o Slezsko, postupně revidovala řadu dříve nezměnitelných pravidel. Mimořádnou roli při vzestupu židovských elit v českých zemích přitom sehráli v této době židovští obchodníci, kteří se státem spolupracovali v oblasti pronájmu tabákového monopolu. Po baronu Diegovi d'Aguiar (zřejmě 1699–1759),²⁰ který byl oficiálně katolíkem a židovskou víru vyznával jen tajně, šlo o rodiny Dobruschků a Hönigů.

Zatímco Dobruschkové v poslední čtvrtině 18. století konvertovali, přijali nové jméno Schönfeld a roku 1778 byli povýšeni do šlechtického stavu,²¹ rodina Hönigů byla v 18. století ještě převážně židovská. Na počátku jejího vzestupu stal Löbl (zemř. 1768), drobný obchodník a vetešník z Chodové Plané (Kuttenplan) v Čechách, který se od roku 1741 se specializoval na dodávky naturálií pro rakouskou armádu. Díky tomu získal ceně kontakty, jež využil v roce 1752, kdy si se svými staršími syny Israelem (1724–1808) a Aronem Mosesem (1730–1787) na deset let pronajal od českých stavů tabákový monopol pro pražské město. Úzká spolupráce se státními úřady Hönigy na počátku 60. let přivedly k rozhodnutí pronajmout si tabákový monopol v celých českých a rakouských zemích. Po jistých komplikacích došlo roku 1764 k vytvoření kapitálově silného konsorcia židovských obchodníků, jehož členy se kromě Löbla Höniga a jeho synů stali také Salomon Dobruschka²² (1715–1774) a příbuzní obou rodin.

Monopolní smlouva podepsaná v lednu 1765 přinesla oběma stranám mimořádné zisky a není proto překvapivé, že židovští nájemci záhy získali privilegované postavení nejen mezi svými souvěrci, ale i v celé monarchii a že řada z nich byla později odměněna

-
- 18 K tomu ale došlo jen v jediném případě: 18. 1. 1622 získal primátor pražské židovské obce Jakob Bassevi (1578–1635) erb a predikát „von Treyenberg“. Již roku 1599 získal od Rudolfa II. ochranný list a v roce 1611 od krále Matyáše titul dvorního žida. Vše mu bylo potvrzeno další majestátem z 12. 4. 1628. Archiv hlavního města Prahy, PGL I-68 A, PGL I-68 B. Též ŽUPANIČ, Jan. Die Entstehung des jüdischen Adels in der Habsburgermonarchie. In *Aschkenas – Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden*, 2007, 17. Jg., Heft 2, s. 473 an. ISBN 9783484986122.
- 19 Srov. např. ŽUPANIČ, ref. 18, s. 473–497; HECHT, Louise. Von jüdischen Tabakbaronen und Trafikanten: Aspekte einer Kulturgeschichte des Tabaks in Böhmen und Mähren. In *Brücken. Germanistisches Jahrbuch*. Neue Folge 18/1–2, 2010, s. 203–223. ISBN 8071066699, ISSN 1803-456X; STERN, Selma. *Der Hoffude im Zeitalter des Absolutismus : Ein Beitrag zur europäischen Geschichte im 17. und 18. Jahrhundert*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2001, S. 144–145. ISBN 316147662.
- 20 AVA, Adelsarchiv (E), Diego d'Aguiar, Baronat 1726.
- 21 Jako první konvertoval roku 1775 Moses (1753–1794), podnikatel, básník a spisovatel. Roku 1773 se oženil s Elke Jossovou, adoptivní dcerou primátora českého židovstva Joachima (od roku 1790 šlechtice) Poppera (1721–1795), a po křtu přijal jméno Franz Thomas Schönfeld. Jeho konverze byla ale jen zástěrkou, která měla oklamat okolí. Moses patřil mezi přední stoupence židovského filozofa Jakoba Franka (1726–1791), jenž mj. vyzýval své věrné, aby se navenek zřekli židovské víry a přijali křest, protože jen tak mohou pokojně vyznávat dál své učení. Nobilitován byl 25. 7. 1778 spolu se sourozenci, kteří také konvertovali. AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Schönfeld (Geschwister), Adelstand 1778. Též viz Hecht, ref. 19, s. 215.
- 22 Otec výše zmíněného Mosese (Franze Thomase von Schönfeld). Pronájmou tabákového monopolu se ale zabýval již Salomonův otec Jakob Moses Wimer řečený Dobruschka (zemř. 1763).

šlechtickým titulem. Organizace vybudovaná tabákovým konsorciem byla pozoruhodně propracovaná. Nejvyšší vrstvu tvořili samozřejmě dohlížející úředníci a ředitelé tabákových manufaktur, kterými ovšem směli být výlučně křesťané. Samotnou páteř celého systému ale představovala síť skladů tabáku řízených židovskými obchodníky, kteří následně expedovali zboží do jednotlivých prodejen.²³

Nejvyššího postavení dosáhli celkem pochopitelně Hönigové, které můžeme považovat za tvůrce zmíněného konzorcia.²⁴ Zatímco nejmladší syn Löbla Höniga Abraham (1745–1811) přijal roku 1781 křest a nové jméno Adam Albert Josef a o tři roky později byl povýšen do šlechtického stavu s predikátem Hönig šlechtic von Henickstein,²⁵ nejstarší Israel Löbl (1724–1808) židem zůstal a roku 1783 sehrál důležitou roli při převodu tabákového monopolu zpět do rukou státu. Již jako státní úředník byl 2. září 1789 jako vůbec první obyvatel habsburské monarchie židovské víry povýšen do šlechtického stavu s predikátem Hönig šlechtic von Hönigsberg.²⁶

Poslední ze sourozenců Aron Moses (1730–1787) zemřel příliš brzy. Především na základě jeho zásluh byli 16. srpna 1791 s predikátem Hönig šlechtic von Hönigshof nobilitováni jeho synové, ze kterých byl jeden c. k. důstojníkem a ostatní se věnovali podnikání.²⁷

Jak s Hönigy, tak především s Dobruschky byl příbuzensky provázán Joachim Popper (1721–1795), zvaný též Chajim Bresnitz,²⁸ který byl do šlechtického stavu povýšen Leopoldem II. 1. dubna 1790.²⁹ Popper byl stejně jako Löbl Hönig či Jakob Moses Dobruschka mimořádnou osobností, ale na rozdíl od nich nebyl self-made man. Jeho otec Wolf (před 1700–1769) zastával významné funkce v pražské židovské obci a od roku 1749 byl primátorem českého zemského židovstva. Jeho syn se postupně vypracoval na jednoho z nejvýznamnějších směnárníků v Čechách, obchodoval se sklem, přízí i plátnem a vybudoval továrnu na výrobu kostic do korzetů a sukni a roku 1772 se stejně jako

23 KRAUSS, Samuel. *Joachim Edler von Popper: Ein Zeit- und Lebensbild aus der Geschichte der Juden in Böhmen mit 12 Abbildungen auf 10 Tafeln*. Wien : Selbstverlag, 1926, s. 31-32; ŽUPANIČ, ref. 18, s. 486-494; HECHT, ref. 19, s. 215-221.

24 WURZBACH, Constant von. *Biographisches Lexicon des Kaiserthum Österreich*. Bd. 9. Wien : Kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1863, s. 121-124; ŽUPANIČ, ref. 13, s. 355-367.

25 AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Adam Albert Hönig, Adelstand (Edler von Henickstein) 1784.

26 Jako datum nobilitace bývá někdy chybně uváděno i datum 2. 10. 1789. Podle přípisu na konceptu listiny (na jeho začátku i konci) ale k vydání majestátu a tím i k nobilitaci došlo „...2. Herbstmonats 1789 resp. 2. Sep[embris] 1789“. AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Israel Hönig, Adelstand (Edler von Hönigsberg) 1789.

27 Leopold II. původně s nobilitací nesouhlasil a první návrh dvorské kanceláře z 18. 2. 1790 odůvodňující povýšení převážně jen zásluhami zesnulého Arona Mosese zamítl. Vyhověl až druhému memorandu z 8. 7. 1791, kde byly zdůrazněny vojenské zásluhy Leopolda Höniga v Rakouském Nizozemí a význam podnikání jeho bratrů pro rozvoj obchodu monarchie a veřejné blaho. Zatímco Leopold (cca 1770–?) konvertoval ke katolictví již 6. 7. 1790, jeho bratři přistoupili k tomuto kroku až po nobilitaci v letech 1794–1796. AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Leopold, Moritz, Enoch, Hermann, Lazar und Ernst Hönig, Adelstand (Edler von Hönigshof) 1791; STAUDACHER, *Jüdische Konvertiten*, ref. 11, Teil 2, s. 200-203.

28 K jeho životu Krauss, ref. 23; Wurzbach, ref. 24, Bd. 23, Wien 1872, s. 116; ŽUPANIČ, ref. 13, s. 537-540.

29 K jeho nobilitaci viz níže.

jeho otec stal primátorem českého židovstva. V lednu 1780 udělila Marie Terezie jemu i jeho manželce právo na zbytek života se usadit v Praze mimo ghetto a roku 1786 mu Josef II. dovolil kupovat domy v Praze i Plzni a bydlet mezi křesťany.³⁰

Dne 5. ledna 1790 požádal Popper Josefa II. o povýšení do šlechtického stavu s predikátem „šlechtic“, a to s odpuštěním taxy nebo za úhradu její poloviny v uznání zásluh o stát a habsburský dům. Vyřízení prosby ale zdržela smrt císaře a nobilitace primátora tak byla kladně vyřešena Leopoldem II. k 1. dubnu 1790.³¹ Pro přístup nejvyšších úřadů k nobilitacím osob židovské víry nebylo obvyklé jen nedoporučení odpustit či snížit nobilitační taxy (k tomu ostatně v této době docházelo jen zcela výjimečně), ale zdůraznění skutečnosti, že Popper „je mužem v letech a nemá děti. V důsledku toho bude nobilitace omezena jen na jeho osobu“.³²

Nobilitace Israela Höniga a Joachima Poppera ovšem bezesporu představovala pro další vývoj nobility podunajské monarchie zásadní zlom. Nad příslušností ke křesťanské, v první řadě katolické, víře postupně začaly nabývat vrchu zásluhy prokázané státu, které monarcha oceňoval šlechtickými tituly tím častěji, čím výrazněji podobnou pomoc potřeboval.³³

To se ukázalo již na přelomu 18. a 19. století, za vlády císaře Františka II. (I.), jejíž první polovina byla ve znamení nákladných válek s Francií. Důležitou roli při financování vojenských operací hráli také tři velmi bohatí vídeňští velkoobchodníci: Nathan Adam Arnsteiner (1749–1838), Bernhard Eskeles (1753–1839) a Salomon Herz (1743–1825). Za koaličních válek s Francií se jejich firma N. A. Arnsteiner & Comp. stala jedním z hlavních dodavatelů císařské armády a její vlastníci prokázali monarchii cenné služby. V roce 1797 společníci stáli u vzniku bankovní loterie, která monarchii vynesla deset milionů zlatých a jím samotným 6. listopadu 1797 šlechtický titul s predikátem *šlechtic (Edler von)*.³⁴

Arnsteiner (později známý jako Arnstein), nejvýznamnější osoba tohoto tria, byl navíc již v následujícím roce, 14. dubna 1798, povýšen na svobodného pána. Důvodem tohoto zcela mimořádného ocenění (další židé získali baronát až roku 1822) byly jeho

30 Zejména privilegium pro Plzeň bylo zcela mimořádné. Joachim se tak stal po 250 letech prvním židem, který získal právo usadit se v tomto královském městě. WURZBACH, ref. 24, Bd. 23, Wien 1872, s. 116; HOCH, Max. Geschichte der Juden in Pilsen. In Gold, Hugo (Hg.). *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn; Prag 1934, s. 482.

31 AVA, Adelsarchiv (E), Joachim Popper, Adelstand (Edler von) 1790. KRAUSS, ref. 23, s. 90, uvádí chybně 9. 4. 1790.

32 Cit. dle: Memorandum Spojené dvorské kanceláře z 22. 2. 1790 Leopoldovi II. AVA, Adelsarchiv (E), Joachim Popper, Adelstand (Edler von) 1790.

33 K této otázce viz Ullmann, ref. 3, s. 83-94; KOMANOVITS, Renate. *Der Wirtschaftsadel unter Kaiser Franz II. (I.) in der Zeit von 1792 bis 1815*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien 1974, s. 221-232 a 238-239.

34 GOLDMANN, Arthur – WACHSTEIN, Bernhard – TAGLICHT, Israel – GRUNWALD, Max. *Nachtraege zu den 10 bisher erschienenen Baenden der Quellen und Forschungen zur Geschichte der Juden in Oesterreich*. Wien 1936, s. 294; JÄGER-SUNSTENAU, ref. 7, s. 106-107; KOMANOVITS, ref. 33, s. 258-259. Ne zcela přesně McCAGG, *Austria's Jewish Nobles*, ref. 8, s. 165, který zmiňuje jen Arnsteina (Arnsteina) a Eskelese. AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Nathan Arnsteiner, Adelstand (Edler von) 1797; tamtéž, Bernhard Eskeles, Adelstand (Edler von) 1797; tamtéž, Salomon Herz, Adelstand (Edler von) 1797.

zcela mimořádné služby monarchii, jež prokázal během válek s revoluční Francií, a také dar obligací ve výši 10 000 zlatých úročených čtyřmi procenty fondu válečných invalidů.³⁵

Zatímco Herz se záhy ze společného podnikání stáhl a osamostatnil se,³⁶ Eskeles spolu s Arnsteinem záhy zřídili novou firmu Arnstein & Eskeles.³⁷ Ve válečných letech 1805 a 1809 tento bankovní dům prokázal monarchii cenné služby zapůjčením velkých finančních částek, které byly využity na financování boje s císařem Napoleonem I. Eskelesův vzestup sice nebyl tak rychlý jako Arnsteinův, zato však byl prvním židem, který postoupil hned po třech šlechtických stupních – třináct let po nobilitaci, 12. března 1810, mu František I. udělil rytířský titul jako vyjádření díky za finanční transakce ve prospěch monarchie. Eskeles hrál důležitou roli v rakouské ekonomice i po Napoleonově porážce: podílel se na založení rakouské Národní banky (Nationalbank) i Vídeňské spořitelny (Wiener Sparkasse), na nové organizaci evropského peněžního trhu, financoval řadu dobročinných organizací a stál u vzniku nadace pro studenty Filozofické fakulty Vídeňské univerzity, jíž daroval 50 000 zlatých.³⁸ Panovník proto vyhověl jeho žádosti z 30. ledna 1822 a 29. září 1822 mu udělil stav svobodných pánů.³⁹ Nebylo jistě náhodou, že ve stejný den získalo stejný titul i pět bratrů Rothschildů.

Velmi specifický byl případ Josefe Trevese (1759–1825), bankéře a viceprezidenta benátské obchodní komory. Pocházel z bohaté a vážené židovské rodiny původem z Padovy, svůj život ale spojil s Benátkami, kde se vypracoval mezi nejbohatší finančnickou elitu. V období Italského království byl Napoleonem I. dokonce jmenován prezidentem zdejšího volebního sboru a stal se komandérem jím zřízeného Řádu železné koruny, na jehož základě získal roku 1812 italský baronát.⁴⁰

Když Rakousko po připojení Lombardsko-Benátského království potvrzovalo zdejší šlechtické tituly, konfirmovalo také napoleonské.⁴¹ Ve většině případů ovšem pouze *ad*

35 K povýšení do stavu svobodných pánů došlo tak rychle po první nobilitaci, že mu dvorská kancelář ani nestačila zhotovit příslušnou nobilitační listinu. K udělení šlechtictví tak došlo pouze na základě rozhodnutí císaře, majestátem byla konfirmována pouze baronská nobilitace. AVA, Adelsarchiv, Nathan Adam Arnsteiner, Adelstand 1797; tamtéž, Nathan Adam Edler von Arnsteiner, Freiherrnstand 1798.

36 Dne 7. 8. 1804 byla firma N. A. Arnsteiner & Comp zrušena. Majetek společníků byl při této příležitosti vyčíslen na téměř čtyřnásobek počátečního kapitálu (více než 4,5 milionů zlatých). Již roku 1801 Herz založil vlastní podnik Herz & Co, do kterého roku 1810 přibral jako společníky bratry Samuela a Ignaze Leidesdorfery. Jejich otec Marcus (1753–1838) byl roku 1817 povýšen do šlechtického stavu a přijal nové jméno Edler von Neuwall. V roce 1824 pak získal rytířský titul. AVA, Adelsarchiv, Marcus Leidesdorfer, Adelsakt (von Neuwall) 1817–1824.

37 GOLDMANN – WACHSTEIN – TAGLICHT – GRUNWALD, ref. 34, s. 294.

38 ÖBL, Bd. 1, Wien 1957, ref. 2, s. 268.

39 AVA, Adelsarchiv, Bernhard Edler von Eskeles, Ritterstand 1810–1811; tamtéž, Bernhard Ritter von Eskeles, Freiherrnstand 1822; FRANK-DÖFERING, Peter. *Adelslexikon des Österreichischen Kaisertums 1804–1918*. Wien; Freiburg; Basel: Herder, 1989, s. 74. ISBN 3210249253, ISBN 3210249342, uvádí jako datum vydání baronské listiny 29. 11. 1822. V konceptu je ale uvedeno datum 29. 9. 1822 a listina byla expedována 6. 2. 1823.

40 LAMARQUE, Philippe. *L'Héraldique napoléonienne*. Saint-Jorioz: Éditions du Gui, 1999, s. 475. ISBN 2951741715.

41 Podle napoleonských zákonů byly tyto tituly dědičné jen po založení majorátu (což rakouská vláda ale neumožnila) a dědičné pouze primogeniturně. CORNARO, Andreas. Die österreichischen Adelsbestätigungen in Venetien. In *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, 1978, 31. Bd., s. 161–180.

personam, k čemuž v Trevesově případě došlo 27. listopadu 1816.⁴² Koncem roku 1819 Treves požádal o udělení dědičného stavu svobodných pánů, který by se vztahoval i na jeho potomky, a to na základě zásluh o Rakouské císařství.⁴³ Přestože prosbu doporučily jak lombardsko-benátské úřady, tak (dokonce opětovně) Spojená dvorská kancelář, nebyla do jeho smrti roku 1825 vyřízena. Trevesův spis panovnická kancelář otevřela až 17. března 1827, kdy zároveň konstatovala, že je z důvodu úmrtí žadatele bezpředmět-
ná.⁴⁴

Do dědičného šlechtického stavu byli v Rakousku povýšeni teprve synové, které Josef měl s Benettou Bonfili (zřejmě 1766–1800): Jakob (1788–1885), Isaak (1790–1851) a Raphael Vita (1792–1845),⁴⁵ obchodníci a bankéři v Benátkách. Za obchodní a finanční aktivity získali nejprve v letech 1835–1836 šlechtický a v letech 1838–1839 rytířský titul. Protože v případě Josefa Trevese nešlo o klasickou rakouskou nobilitaci, ale pouhou confirmaci italského šlechtictví, není do statistik obsažených v této studii zahrnut.⁴⁶

Oslavný vzestup rodiny Rothschildů⁴⁷ začal také v éře válek s revoluční Francií. Protože ale jejich vazby k podunajské monarchii byly zpočátku volnější, došlo k nobilitaci až později. Teprve 25. března 1817 byli čtyři bratři Rothschildové, kteří navázali s Rakouskem nejužší kontakty – Amschel Mayer (1773–1855), Salomon Mayer (1774–1855), Karl Mayer (1788–1855) a Jakob Mayer (1792–1868) – povýšeni do šlechtického stavu⁴⁸

42 AVA, Adelsarchiv (Italien), Joseph Treves, Bestätigung des Freiherrntitels ad personam, 1816.

43 AVA, Adelsarchiv, Freiherrnstandsbestätigung Joseph von Treves 1819–1827.

44 Dlouhé vyřizovací lhůty spisů nebyly v té době žádnou zvláštností. Například továrník a velkostatkář Franz Zacharias Römisch (1757–1832) požádal o nobilitaci nejprve 30. 8. 1817 a opětovně 15. 7. 1818. Spojená dvorská kancelář prosbu doporučila 18. 11. 1819, ale císař František I. se k vyřízení dostal až 6. 1. 1823, kdy Römischovi udělil šlechtický titul. AVA, Adelsarchiv, Franz Zacharias Römisch, Adelstand (Edler von) 1823; ŽUPANIČ, Jan. František Zachariáš Römisch – podnikatel, velkostatkář, šlechtic. In *Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 13*, Semily – Turnov, s. 61–68. ISBN 9788086254197, ISSN 1211-975X.

45 Zvolili si přitom predikát Bonfili resp. Bonfil, který odkazoval na příjmení jejich matky. Zatímco dva starší bratři si zvolili stejný znak vycházející z baronského erbů jejich otce, Raphael Vita se rozhodl pro úplně odlišný. Srov. AVA, Adelsarchiv, Jacob und Isaak Treves, Adelstand (Edler von Bonfili) 1835; tamtéž, Raphael Vita Treves, Adelstand (Edler von Bonfil) 1836; tamtéž, Jacob Treves von Bonfili, Ritterstand 1838; tamtéž, Isaak Treves von Bonfili, Ritterstand 1839; tamtéž, Raphael Vita Treves von Bonfil, Ritterstand 1839.

46 Navíc šlo confirmaci titulu, s jehož držbou nebyly spojeny žádné jiné šlechtické výsady, než právo na titul a erb. Do statistik byly zařazeny jen osoby nobilitované přímo habsburským panovníkem.

47 K dějinám rodu existuje rozsáhlá literatura: např. CORTI, Egon Caesar Conte. *Der Aufstieg des Hauses Rothschild*. Wien : Baron, 1949; ULLMANN, ref. 3; WILSON, Derek. *Rothschildové. Příběh bohatství a moci*. Praha : Svoboda, 1993. ISBN 8020503498; FeRGUSON, Niall. *Die Geschichte der Rothschilds. Propheten des Geldes*. München; Stuttgart : Deutsche Verlags-Anstalt, 2002. ISBN 3421053545; JÄGER-SUNSTENAU, ref. 7, s. 166–167. Základní genealogický přehled viz *Genealogy of the Rothschild family* [online]. Dostupné na internete: <http://en.wikipedia.org/wiki/Genealogy_of_the_Rothschild_family>.

48 Postup byl poněkud komplikovaný. Nejprve císař František I. kabinetním listem z 25. 9. 1816 povýšil do šlechtického stavu Amschela a Salomona, kteří měli ze všech čtyřech bratrů největší vazby k monarchii, a následně 21. 10. 1816 udělil šlechtický titul i Karlu a Jacobovi, v tomto případě jako projev nejvyššího uznání za podíl na finančních jednáních roku 1815.

a pět let nato, 29. září 1822, získali spolu se svým „londýnským“ bratrem Nathanem Mayerem (1777–1836) i baronát.⁴⁹

Udílení šlechtictví příslušníkům židovské komunity záhy přineslo i jisté problémy. Bylo již řečeno, že práva židovských šlechticů nebyla stejná, jako šlechty křesťanské. Možnost, že by tyto osoby získaly inkolát a postoupily mezi zemské stavy, byla čirou utopií, jako vážná komplikace se však ukázalo jejich právo nabývat nemovitosti. Někteří totiž své finance investovali do koupě nákladných sídel, což státní úřady viděly jen nerady. V případě luxusních venkovských domů z právního hlediska o větší problém nešlo,⁵⁰ mnohem vážnější byla skutečnost, že některým se podařilo u panovníka vymoci povolení ke koupi velkostatků. V takovém případě se ale židé stali vrchností křesťanských poddaných a často také disponovali církevním a školským patronátem.⁵¹ Většinou šlo jen o čestná práva, ale představa žida vybírajícího katolického kněze a učitele a financujícího místní školu, byla pro mnohé nepřijatelná.

To se ukázalo již v případě Israel Hönig šlechtice von Hönigsberg, který roku 1789 s povolením Josefa II. získal bývalé církevní panství Velm v Dolních Rakousích. Přestože za statek zaplatil, bylo mu bráněno ve výkonu vlastnických práv a dolnorakouské stavy jej odmítaly přijmout mezi sebe. Záležitost byla vyřešena až nejvyšším rozhodnutím císaře Františka II. z prosince 1794, jenž nařídil, aby byl Hönig do zemských desk jako plnoprávný vlastník zapsán. Tím ale problémy neskončily. Když po Israelově smrti roku 1808 zdědily panství jeho děti, byla jejich práva na držbu ze strany dolnorakouských stavů opět napadena. Po dlouhých sporech rodina nakonec Velm raději prodala.⁵²

Počet židovských vrchností proto v následujících letech přibýval jen pomalu. Rakouská větev Rothschildů tezaurovala své finance tímto způsobem až na počátku 40. let, kdy se ukázala potřeba získat pro průmyslové podniky v rakouském Slezsku zemědělské zázemí. Protože ale zisk velkostatků v Rakousku komplikovaly výše uvedené záležitosti, rozhodl se baron Salomon Mayer (1774–1855) koupit majetky ležících sice v bezprostřední blízkosti jejich impéria, přesto však v zahraničí – v pruském Hlučinsku. Roku 1843 se tak stal majitelem panství Bohumín, Hlučín a Šilheřovice a rytířského statku Hošťálkovice. Velkostatek v Rakousku získal až o tři roky později, když koupil

49 AVA, Adelsarchiv, Mayer von Rothschild, Adelsakt 1816–1822.

50 I když např. bratrům Porgesům povolilo roku 1828 české gubernium koupit letohrádku slavného architekta Kiliána Ignáce Dientzenhofera v blízkosti jejich továrny na Smíchově u Prahy jen pod podmínkou, že budou objekt využívat výlučně jako součást podniku. Bratři však letohrádek nákladně rekonstruovali a přeměnili ve své sídlo. LAŠTOVKOVÁ, Barbora. Pražské usedlosti, Praha : Scriptorium, 2001. s. 234–237. ISBN 978-80-88013-27-3.

51 Srov. FEIGL, Helmuth. Die Stellung des Adels nach 1848 im Spiegel der Gesetzgebung. In FEIGL, Helmuth – ROSNER, Willibald (Hrsg.). *Adel im Wandel*. Vorträge und Diskussionen des elften Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde Horn, 2.–5. Juli 1990. Wien : Selbstverlag des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde, 1991, s. 130–133; ŽUPANIČ, ref. 16, s. 230–231.

52 WACHSTEIN, Bernhard. Das Statut für das Bethaus der Israeliten in Wien. Seine Urheber und Gutheisser. In *Die Statuten des Bethauses in der inneren Stadt aus Anlass der Jahrhundertfeier* (2. Nisan 5686/17. März 1926). Wien 1926, s. 9; MITTENZWEI, Ingrid. *Zwischen gestern und morgen : Wiens frühe Bourgeoisie an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert*. Wien : Böhlau, 1998, S. 93–94. ISBN 9783205988724; ISBN 3205988728; ŽUPANIČ, ref. 18, s. 492–493; též AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Israel Hönig, Adelstand (Edler von Hönigsberg) 1789.

Koryčany u Kyjova.⁵³ V tomto ohledu se proto jeví jako naprosto výjimečné privilegium, jež od císaře Ferdinanda I. získal 28. ledna 1848 a které prohlašovalo jeho koryčanské panství a vídeňský palác za fideikomis.⁵⁴ Rothschildové tím byli postaveni na roveň nejpřednějším aristokratickým rodinám monarchie a stali se jediným židovským rodem, který tuto výsadu získal.⁵⁵ Jejich fideikomis ale existoval jen krátce. Po Metternichově pádu jej Salomon zrušil a roku 1851 Koryčany prodal.

Židovských vlastníků velkostatků začalo rychle přibývat až po roce 1848, kdy se také mezi nimi a katolickou církví nakonec dosáhlo kompromisu. Na jeho základě židovský vlastník obvykle záhy po koupi panství převedl patronátní práva na ředitele velkostatku či jiného svého úředníka, který musel být křesťanem, respektive katolíkem.

* * *

Jak již bylo řečeno, židé začali získávat šlechtické tituly za vlády Josefa II. Nelze přitom hovořit o tom, že by jim náležely stejné výsady, jako křesťanské nobilitě. Naopak. Přestože se někteří z nich domohli rytířských titulů či dokonce baronátů, politická práva a možnost podílet se jako ostatní stavy na životě země jim zůstala odepřena a značné problémy měli i při nabývání velkostatků. Ve srovnání se svými souvěrci byli ovšem zvýhodněni zcela mimořádně – kromě práva nosit zbraň, volného obchodu a koupě neovnitostí mimo ghetta jim šlechtické tituly ulehčovaly jednání se státními úřady i nabývání velkoobchodnických koncesí či povolení ke zřízení manufaktur. Navíc, ač to zní paradoxně, nabytí šlechtického titulu představovalo pro tyto osoby často menší problém, než získat měšťanská práva.⁵⁶ Konzervativní prostředí rakouských měst, jejichž ekonomika byla z velké části ještě svázána cechovními předpisy, totiž v židech vidělo nekalou konkurenci a s velkou nelibostí sledovala jejich podnikatelské aktivity.⁵⁷

53 ZÁŘICKÝ, Aleš. *Ve stínu těžních věží. Historie dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílně pávní od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2004, s. 36-38. ISBN 8070426535.

54 JÄGER-SUNSTENAU, ref. 7, s. 43. Uvádí, že jeho odhadní hodnota činila 2 miliony zlatých, neřká však, zda konvenční či vídeňské měny (poměr byl 1:2,5).

55 Od 18. století habsburští vladaři povolovali zřizování pozemkových fideikomisů jen neradi, protože vázaly finanční prostředky rodin a znemožňovaly volný obchod s půdou. S fideikomisy zřizovanými novou šlechtou, které byly např. v Prusku v 19. polovině poměrně časté, se nesetkáváme vůbec. URFUS, Valentin. Rodinný fideikomis v Čechách. In *Sborník historický* 9/1962, s. 193-238; HERTZ-EICHENRODE, Dieter. Wilhemischer Neuadel? Zur Praxis der Adelsverleihung in Preußen vor 1914. In *Historische Zeitschrift*, 2006, Bd. 282, Heft 3, s. 673-676; FEIGL, ref. 51, s. 127.

56 Například bratři Moses (1781–1870) a Juda Leopold (1785–1869) Porgesové začali podnikat roku 1812 jako majitelé malé dílny na potiskování kartounu v pražském židovském ghettu. O pouhé dva roky později vystavěli na Smíchově, tehdejším předměstí Prahy, manufakturu, která patřila po rozšíření mezi největší v monarchii. Přesto v letech 1829 a 1834 neúspěšně žádali o udělení pražského měšťanství. Obrátili se proto na panovníka s prosbou o nobilitaci. Po doporučení nejvyššího purkrabí pražského Karla hraběte Chotka a poté, co porgesovský závod navštívil roku 1841 sám císař Ferdinand I., bylo žádosti vyhověno a bratři byli 5. 6. 1841 povýšeni do šlechtického stavu. AVA, Adelsarchiv, Moses und Juda Porges, Adelstand (Edler von Portheim) 1841; Wurzbach, ref. 24, Bd. 23, Wien 1872, s. 124; KRUPA, Erika. Das Vereinswesen der Prager Vorstadt Smichow 1850–1875. In *Veröffentlichungen des Collegium Carolinum*, Bd. 67. München : Oldenbourg, 1992, s. 47-48. ISBN 3486558684; ŽUPANIČ, ref. 13, s. 549-559.

57 Například moravská královská města disponovala od roku 1454 privilegiem „*de non tolerandis iudeis*“,

V tomto prvním období židovských nobilitací (do roku 1848) byl počet židovských nobilitantů logicky nejnižší, mimo jiné i proto, že panovník šlechtickými tituly „šetřil“, či lépe řečeno, potenciálních příjemců šlechtických titulů bylo před zrušením stavovské společnosti výrazně méně než po roce 1848. To se samozřejmě netýkalo jen židů. Počet udělených šlechtických titulů ale postupem doby rostl, jak ukazuje souhrn všech nobilitací za vlády čtyř habsburských panovníků let 1740–1835

Tab. č. 1:⁵⁸

Jméno panovníka a léta vlády	Počet nobilitací
Marie Terezie (1740–1780)	1 471
Josef II. (1780–1790)	363
Leopold II. (1790–1792)	131
František II./I. (1792–1835)	2 061

Výzkum osob židovské víry či původu, které v této době získaly šlechtický titul, se v posledních letech stal předmětem hned několika studií.⁵⁹ Na základě posledních analýz dokumentů z vídeňského Adelsarchiv je možné konstatovat, že v předběřeznové době bylo nobilitováno 32 osob židovské víry, pro které bylo vydáno celkem 44 nejvyšších rozhodnutí.⁶⁰ Jasně o víře novošlechticů ovšem občas neměly ani státní úřady, jak dokazuje případ šesti synů výše zmíněného Arona Mosese Höniga (1730–1787), kteří 16. srpna 1791 získali šlechtický titul s predikátem „šlechtic von Hönigshof“. Zatímco Leopold, tehdy praporčík pěšího pluku knížete de Ligne, byl již katolíkem, ve věci konfese jeho bratrů Moritze, Enocha, Hermanna, Lazara a Ernsta, kteří se věnovali podnikání, Spojená dvorská kancelář si tak jistá nebyla. Ve zprávě císaři Leopoldovi z 8. července 1791 proto musela konstatovat, že jsou „ještě zřejmě všichni židovské víry“.⁶¹

Z těchto 32 osob bylo 11 nobilitováno vícekrát: v jednom případě třikrát (Bernhard Eskeles), v ostatních dvakrát.⁶² Titulárně došlo třicetkrát k udělení prostého šlechtic-

které platilo až do roku 1848. Židé podnikající ve městě tak nesměli bydlet uvnitř hradeb, ale jen na předměstích nebo v příměstských vesnicích a při zavírání bran museli z města odejít. Srov. též KOMANOVITS, ref. 33, S. 225-230.

58 KOMANOVITS, ref. 33, s. 8-12.

59 McCagg odhadoval počet nobilitovaných židů a židovských konvertitů na 26 (McCAGG, *Austria's Jewish Nobles*, ref. 8, s. 170). Výrazně přesnější je JÄGER-SUNSTENAU, ref. 7, s. 88-91, ze kterého vychází i K. Drewes (DREWES, ref. 9, s. 378), jenž ovšem opominul rod Hönig von Hönigshof a v případě Raphaela Vity Trevese uvádí špatný predikát „Bonfil“, kteří nosili jeho příbuzní Jakob a Isak. Jemu samotnému byl udělen přídomek „Bonfil“.

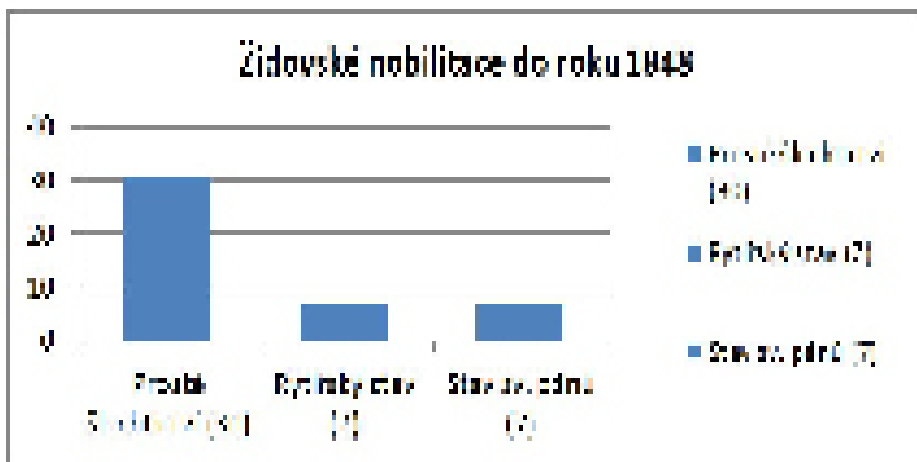
60 Do tohoto počtu není zahrnuto udělení haličského šlechtictví Abrahamu Kriegshaberovi, které nebylo stavovským povýšením, ale jen rozšířením platnosti šlechtického titulu na další provincii monarchie. Viz níže.

61 Memorandum Spojené dvorské kanceláře Leopoldu II. z 8. 7. 1791. In AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Leopold, Moritz, Enoch, Hermann, Lazar und Ernst Hönig, Adelstand (Edler von Hönigshof) 1791. Jak bylo již řečeno výše, konvertovali až v letech 1794–1796.

62 Pět osob ze šlechtického stavu do stavu svobodných pánů (Nathan Adam Arnsteiner a čtyři z bratrů Rothschildových), pět pak ze šlechtického do rytířského stavu (Marcus Leidesdorfer/Neuwall, Ignaz

tví, sedmkrát byl udělen rytířský stav (poprvé v roce 1806)⁶³ a sedmkrát baronát (první 1798),⁶⁴ šest z povýšených byli cizinci.⁶⁵ Je zajímavé, že právě v předbreznovém období byl největší podíl udělených baronátů (16 procent). Tento nečekaný fakt lze vysvětlit společnou nobilitací pěti bratrů Rothschildů, ze kterých ale čtyři byli cizinci.⁶⁶

Graf č. 3:

V naprosté většině případů šlo o udělení šlechtického titulu dědičných zemí (po roce 1804 Rakouského císařství), dvakrát (Kriegshaber 1793, Herz 1797) byl nobilitovaným udělen šlechtický stav Svaté říše římské a dědičných zemí.⁶⁷ Zajímavý případ představoval Abraham Kriegshaber, přisídící obchodního a směnečného soudu ve Lvově, nobilito-

Liebmann/Liebenberg a Jakob, Isaak a Raphael Vita Trevesové). V tomto výčtu není zahrnuto udělení haličského šlechtictví A. Kriegshaberovi (1794) – viz výše, ani následné udělení rytířského titulu (1808), protože krátce předtím (1807) konvertoval.

63 AVA, Adelsarchiv (Hofkanzlei), Raphael Piccioto, Ritterstand 1806.

64 Ref. 63, Nathan Adam Edler von Arnsteiner, Freiherrnstand 1798.

65 Do tohoto počtu není zahrnut Salomon Mayer Rothschild, který se v Rakousku usadil. Vedle jeho čtyř bratrů šlo o velkoobchodníka Elkana Hirschla z Ruska a obchodníka a c. k. generálního konzula Raphaela Picciota, který žil v Sýrii.

66 Po odečtení těchto osob by se baronské nobilitace týkaly Arnsteinerera, Eskelese a Salomona von Rothschild a jejich podíl by tedy činil necelých osm procent.

67 Šlo o flagrantní (ovšem poměrně časté) porušení dohod slibu Marie Terezie z roku 1746 a dohody mezi česko-rakouskou a říšskou dvorskou kanceláří z let 1746 a 1773, podle které poddaní z dědičných habsburských zemí měli žádat o nobilitaci jen u kanceláře dvorské. O titul u říšské kanceláře mohli požádat jen za přesně určených podmínek. Ta navíc měla povinnost následně požádat kancelář dvorskou o dobrozdání a doporučení. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. Österreichisches Adelsrecht 1804–1918. In *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, 1964/65, 17/18. Bd., s. 109-110; FRÖLICHSTHAL, Georg Freiherr von. Nobilitierungen im Heiligen Römischen Reich. In FREIHERR VON ELVERFELDT-ULM, Sigismund (Hrsg.). *Adelsrecht. Entstehung – Struktur – Bedeutung in der Moderne des historischen Adels und seiner Nachkommen*. Limburg an der Lahn : Starke, 2001, S. 91-98. ISBN 3798006016; BRŇOV-JÁK, Jiří. *Šlechticem z moci úřední : Udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705–1780*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2015, s. 43 an. ISBN 9788074644610.

vaný 25. ledna 1793. Protože žil v Haliči, která nepatřila do svazku Římské říše a nebyla ani počítána mezi česko-rakouské dědičné země, požádal krátce nato, 24. února 1794, panovníka o vydání nového majestátu, který by mu udělil haličské šlechtictví.⁶⁸ Neboť šlo jen o administrativní záležitost, nikoli o další povýšení, František II. jeho prosbě vyhověl a příslušný diplom mu byl vydán s datem 17. června 1794. Dne 5. května 1807 byl Kriegshaber přijat mezi haličské stavy, nedlouho nato konvertoval ke katolictví, přijal jméno Anton Adam a 14. prosince 1808 byl povýšen do rakouského rytířského stavu.

Sociální profil židovských novošlechticů z let 1789–1848 je ve srovnání s pozdějšími etapami pozoruhodně kompaktní: šlo výlučně o finančníky, bankéře a továrníky, včetně bývalých nájemců tabákového monopolu.⁶⁹ Pouze jediná osoba stojí na pomezí mezi podnikateli a státními úředníky: Israel Hönig šlechtic von Hönigsberg (1724–1808), první židovský dolnorakouský vládní rada a ředitel nově zřízeného spojeného státního monopolu bankálních důchodů, mýt a tabákové režie, který se po svém vstupu do státní služby roku 1784 věnoval podnikání jen okrajově. Všechny novošlechtické rodiny byly velmi bohaté: některé vlastnily velký majetek již po řadu generací (Wertheimer), jiné jej získaly až díky schopnostem samotné nobilitované generace či jejich bezprostředních předků (Hönig, Rothschild).

Vzhledem k tomu, že máme k dispozici studii o šlechtě z řad podnikatelů za vlády císaře Františka II. /I., můžeme využít zajímavou statistiku nobilitovaných podnikatelů této doby. Podle autorky bylo v letech 1792–1835 do šlechtického stavu povýšeno 144 osob této profese. I když toto číslo je zřejmě podhodnocené, stejně jako počet nobilitovaných židů,⁷⁰ je více než jasné, že 24 do šlechtického stavu povýšených podnikatelů židovské víry vysoce překračovalo podíl židů v monarchii, který se po celé 19. století pohyboval kolem 4,5 procenta celkové populace.

* * *

Druhé období můžeme vymezit léty 1848/49 a zánikem monarchie na podzim 1918, kdy bylo prostřednictvím 216 nejvyšších rozhodnutí nobilitováno celkem 201 osob židovské víry.⁷¹ Z náboženského hlediska zvláštní výjimku v této skupině představují

68 Informace o tomto povýšení v literatuře chybějí (FRANK, Karl Friedrich von. *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806, sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen Nachträgen zum „Altösterreichischen Adels-Lexikon“ 1823–1918*. Schloss Senftenegg : Selbstverlag, 1974, Bd III., s. 80). Frank navíc uvádí u udělení do šlechtického stavu Svaté říše římské a dědičných zemí chybné datum. Důvodem těchto zmatků je zřejmě sloučení konceptů obou nobilitací z let 1793 a 1794 do jednoho spisu, přičemž se úplný opis šlechtického diplomu z roku 1793 nachází až ve slozce k udělení rytířského titulu roku 1808. AVA, Adelsarchiv, Abraham Kriegshaber, Adelstand (Edler von) 1794; tamtéž, Anton Adam Edler von Kriegshaber, Ritterstand 1808.

69 McCAGG, *Austria's Jewish Nobles*, ref. 8, s. 170 uvádí ještě zvláštní skupinu textilních podnikatelů, ve které ale zmiňuje jen jediný případ: Porgese. Neuvádí, že roku 1841 byli nobilitováni Porgesové dva (Moses a Juda Leopold) a nezmiňuje rody Lämél (nobilitován 1811), Hofmann von Hofmannsthal (1835) či Jerusalem von Salemfels (1841). ŽUPANIČ, ref. 13, s. 347-353, 374-378, 445-448, 549-558.

70 KOMANOVITS, ref. 33, s. 236-237. Jí uváděné číslo (12 židovských podnikatelů z celkem 144 nobilitovaných) je příliš nízké. Ve skutečnosti to bylo 24 osob a jejich podíl mezi povýšenými podnikateli (pokud by jich bylo 144) tedy nečinil 8,3 %, ale 16,7 %.

71 Z tohoto počtu bylo jedenáct osob nobilitováno dvakrát a dvě (Philipp a Friedrich Scheyové) třikrát. Jde přitom výlučně o osoby, které byly nobilitovány jako příslušníci židovské obce, i když část z nich později

moravský cukrovarník a velkostatkář Gustav Redlich (1852–1908) a prezident Anglo-rakouské banky (Anglo-österreichische Bank) Karl Morawitz (1846–1914).

Specifický je hlavně případ Gustava Redlicha.⁷² Ten byl úzce spřízněn s jinou významnou židovskou podnikatelskou rodinou Kuffnerů.⁷³ Významně se angažoval v politice i při humanitárních aktivitách a za zásluhy při smířování Čechů a Němců na Moravě i za poskytnutí darů na dobročinné účely v celkové hodnotě jednoho milionu korun jej císař František Josef I. roku 1902 bez taxy povýšil do šlechtického stavu s predikátem šlechtic von Vežeg.⁷⁴ Necelý měsíc před nobilitací, 8. srpna 1902, konvertoval Gustav ke katolictví. Tento krok neměl na povýšení žádný vliv, mimo jiné proto, že ani manželka, ani synové jeho příkladu nenásledovali. Naopak se zdá, že změna víry Gustavovi značně zkomplikovala život a že se dostal do ostrých sporů se svými příbuznými.⁷⁵ Symbolickým vyvrcholením rodinných nesrovnalostí bylo Gustavovo demonstrativní odložení příjmení Redlich, které mu císař povolil 12. května 1908 – ovšem pouze pro jeho osobu. Krátce nato Gustav zemřel.⁷⁶

Morawitzova causa byla mnohem prostší. Z blíže neobjasněných důvodů roku 1909 vystoupil ze židovské obce, ale pokřtít se nenechal. Jeho rodina pak zůstala věrna staré víře. Dne 2. listopadu 1913 byl Karl Morawitz povýšen do rytířského stavu a když o několik měsíců později zemřel, bylo jeho jméno zaneseno do židovské matriky zemřelých a on sám pohřben na židovském oddělení vídeňského Ústředního hřbitova.⁷⁷

konvertovala. Zvláštní byl případ Dr. jur. Friedricha von Geiringer-Winterstein (1846–1923), na kterého byl nejvyšším rozhodnutím z 10. 5. 1870 a listinou z 20. 6. 1870 – dále jen 10. 5. 1870 (20. 6. 1870) přenesen rytířský stav jeho adoptivního (a biologického) otce Simona rytíře Wintersteina (1819–1883), ředitele privilegované Severní dráhy císaře Ferdinanda (*Kaiser Ferdinands Nordbahn*). Friedrich roku 1883 konvertoval ke katolictví a 9. 11. 1893 (20. 12. 1893) byl povýšen do stavu svobodných pánů. 25. 12. 1895 (17. 1. 1896) mu panovník povolil odložit příjmení Geiringer. AVA, Adelsarchiv, Simon Winterstein, Adelsakt 1867–1874; tamtéž, Geiringer-Winterstein, Adelsakt 1870–1896. Do přehledu byla proto zařazena jen jeho rytířská nobilitace, kdy byl ještě židem.

- 72 Odlišný byl případ jeho bratra Theodora (1850–1922), který byl nobilitován roku 1911. Zatímco jeho manželka a oba synové přestoupili ke katolictví již roku 1889, on sám k tomuto kroku přistoupil až po udělení šlechtictví. AVA, Ministerium des Innern, Präsidium, Kt. 2395.
- 73 Jeho manželka Anna (1859–1911) pocházela z nejmladší šlechtické linie Kuffnerů. Její otec Hermann, zvaný též Hirsch 1822–1905, byl nobilitován 3. 8. (11. 10.) 1900. AVA, Adelsarchiv, Hermann Kuffner, Adelstand (Edler von) 1900. K rodině též ŽUPANIČ, Jan. Zánik kuffnerovského impéria. In *Historický obzor*, 7-8/2012, s. 173-181. ISSN 1210-6097.
- 74 28. 8. (22. 10.) 1902. AVA, Adelsarchiv, Gustav Redlich, Adelstand (Edler von Vežeg) 1902.
- 75 Jak Redlichové, tak Kuffnerové patřili mezi nejvýznamnější židovské dynastie na Moravě a s Gustavovými velkorysími dary katolické církvi ve výši mnoha set tisíc zlatých rozhodně nesouhlasili. Po konverzi byl Gustav dokonce zbaven správy majetku, kterou převzali synové JUDr. Hans (Johann; *1882-?) a PhDr. Kurt (1887–1942). Zatímco Hans po vzniku Protektorátu Čechy a Morava emigroval do Kanady, kde získal občanství, Kurt roku 1942 zahynul v likvidačním táboře Maly Trostinec. AVA, Adelsarchiv, Gustav Redlich, Adelstand (Edler von Vežeg) 1902; ŽUPANIČ, ref. 13, s. 567-570.
- 76 Panovník ale vyhověl až jeho čtvrté žádosti. Předchozí z let 1905–1907 byly zamítnuty. ŽUPANIČ, ref. 13.
- 77 Ještě před nobilitací (1909) ale z židovské obce vystoupila z důvodu sňatku Karlova nejstarší dcera Leonie (1888–1944). Ostatní dvě dcery, Alice (1889–1917) a Thekla (1891–1925), a syn Edgar (1893–1945) konvertovali roku 1914 k luterství. STAUDACHER, Jüdisch-protestantische Konvertiten, Teil 2, ref. 11, s. 491; GAUGUSCH, A-K, ref. 11, s. 261 a 710.

Ve srovnání s předbřeznovou érou byly nobilitace v tomto období (samozřejmě nejen židů) stále častější – a to platilo i pro osoby židovského původu. Zavedení rovnosti před zákonem a liberalizace státu nabídli příslušníkům židovské minority mimořádnou šanci k vzestupu, kterou část z nich bezezbytku využila. Tato éra umožnila mnohým realizovat neobyčejné kariéry, na které jejich předkové nemohli ani pomyslet. Především v katolické konzervativním prostředí rakouských velkoměst, jejichž život byl až nezdárka až do konce 70. let 19. století omezován *biedermeierovskou* pohodlností a která jen neochotně přijímala novinky moderní doby, se židé, kteří usilovali o vzdělání a úspěch, setkávali jen s malou konkurencí.

Německý spisovatel Jakob Wassermann (1873–1934) s jistou dávkou zlomyslnosti později konstatoval, že vídeňská šlechta a bohaté měšťanstvo již dávno nejsou pilíři společnosti a že se naopak drží v uctivé vzdálenosti od jakéhokoli duchovního a uměleckého života. Mezeru podle něj vyplňovala maloburžoazie představovaná úředníky, důstojníky a profesory, ale hlavně židé.⁷⁸ Zejména ve Vídni byla židovská inteligence na přelomu 19. a 20. století tak dominantní, že spisovatel Hermann Bahr (1863–1934) jednou žerterem prohlásil: „*Každý šlechtic, který má alespoň trochu rozumu nebo talentu, je okamžitě považován za Žida; lidé si to prostě neumějí jinak vysvětlit.*“⁷⁹

Jedním ze symbolů společenského vzestupu se po roce 1848 stal zisk šlechtického titulu nebo alespoň některého z řádů monarchie. I nejméně ceněný Záslužný kříž posouval osobu na pomyslném žebříčku společenské prestiže o stupeň výše. Tuto skutečnost ostře kritizoval bystrý pozorovatel Ludwig rytíř Przi Bram von Gladona (1840–1916), potomek pražské židovské rodiny a konvertita. V padesátých a šedesátých letech 19. století se zdálo, jako by se „*celý společenský život [...] převrátil naruby. Namísto někdejší přívětivé skromnosti nastoupil (občas velice pompézní) luxus, a to zejména jmenovitě v kruzích blízkých vídeňské burze*“⁸⁰.

To se samozřejmě týkalo i židů, protože právě oni představovali značnou část burzovních makléřů a podnikatelů. Przi Bram se značným roztrpčením konstatoval, že „*prázdňá knoflíková dírka*⁸¹ *vzbuzovala víc pozornosti než udělení řádu. Při spatření takové osoby se každý ptal, co asi takový člověk ‚provedl‘, že si jej ještě nevysloužil.*“⁸² Nepřekvapí proto, že se ve Vídni záhy rozšířilo rčení: „*Železná kasa, železné čelo a Železná koruna.*“⁸³ Mnohem sarkastičtěji se o něco později vyjádřil známý vídeňský bouřlivák názorově blízký českým radikálním a antisemitským kruhům Vojtěch hrabě Sternberg (1868–1930), když prohlásil: „*Mnoho opozičních párjů se za tituličky a rádičky [...] proměnilo v pokorné sluchy státu.*“⁸⁴

78 WASSERMANN, Jakob. *Mein Weg als Deutscher und Jude*. Berlin : Dirk Niefanger, 1921, 102 an.

79 Cit. dle: HAMANNOVÁ, Brigitte. *Hitlerova Vídeň : Diktátorova učednická léta*. Praha : Prostor, 1999, s. 368.

80 Cit. dle: PRZIBRAM, Ludwig Ritter von. *Erinnerungen eines alten Österreichers*. Bd. 1. Stuttgart-Leipzig : Deutsche Verlags-Anstalt, 1910. Bd. 2. Stuttgart-Leipzig : Deutsche Verlags-Anstalt, 1912, s. 361.

81 Tím byla míněna chybějící stužka nebo miniatura řádu, která se provlékala knoflíkovou dírkou.

82 Cit. dle: PRZIBRAM, ref. 80, Bd. 1, s. 362.

83 Ref. 82, s. 363.

84 Cit. dle: STERNBERG, Adalbert Wenceslaus Heinrich Leopold Maria Graf. *Politische Federzeichnungen*. Berlin : H. Walther, 1905, s. 41.

Nobilitační politiku 60. a 70. let totiž nelze oddělit od politického vývoje monarchie, ba přímo naopak – byla jeho odrazem a důsledkem. Úzce souvisela s érou liberalismu, jehož forma byla v Předlitavsku poněkud zvláštní. Vycházela z účelové spolupráce liberálů (reprezentujících v první řadě německy mluvící buržoasii) s centralisticky orientovanou částí velkostatkářů (hlavně z řad aristokracie) seskupenou ve Straně ústavověrného velkostatku. Spojenectví aristokracie s buržoasií vedlo ke zdánlivé symbióze obou těchto zásadně odlišných společenských skupin, jejímž vnějším znakem byly nobilitace reprezentantů a sympatizantů německých liberálů. Ti se po zisku šlechtického titulu dostávali (alespoň formálně) na úroveň šlechtických partnerů.⁸⁵

Hnacím motorem sociálního vzestupu (především) provládně orientovaného německého měšťanstva byla právě zastaralá usnesení řádových statut. Ta pocházela ještě z předbřežnové doby, kdy byly tyto řády udílány jen vzácně a v naprosté většině šlechticům či vysokým státním úředníkům a důstojníkům.

Ovšem doba si totiž stále ještě více vážila titulu než majetku a „*sociální postavení bylo mnohem důležitější než majetek*“.⁸⁶ Proto také poměrně často docházelo k sňatkům dcer z bohatých průmyslnických rodin s relativně nezámožnými vysokými úředníky se šlechtickým titulem, kteří ovšem díky svému postavení měli k trůnu mnohem blíže než kapitáni průmyslu. A proto také „*bohatí dědici z mnoha rakouských podnikatelských rodin usazených v říšském hlavním a rezidenčním městě Vídni napodobovali životní styl polských velkostatkářů a uherských magnátů místo toho, aby rozvíjeli životní styl velkoburžoasie*“.⁸⁷

Důvody nobilitací a udílení řádů byly různé. Kromě „klasických“ zásluh, kterými se rozuměly služby státu – ať již v civilní nebo vojenské rovině – byly tímto způsobem odměňovány i zásluhy umělecké, vědecké, průmyslové (o rozvoj hospodářství) a humanitární. A právě tato poslední oblast, dobročinnost, nabízela široké pole možností, jak si „zasloužit“ šlechtický titul. Přímých nobilitací, udělení šlechtictví přímo panovníkem je v této době (do roku 1884) málo, mnohem častější bylo ocenění zasloužilých jedinců prostřednictvím řádu (většinou Řádu železné koruny), který ovšem následně vyznamenanému dával možnost o (rakouské) šlechtictví požádat. V době, kdy stát sociální problematiku v podstatě neřešil, šlo o oboustranně výhodný obchod – investici, jejímž zhodnocením ovšem nebyl finanční, ale titulární kapitál. Nejvelkorysejší dobročinné nadace byly tradičně podporovány židovskými filantropy, z nichž mnozí vděčili této činnosti za šlechtický titul.

Například vysoce finančně náročné vybudování židovského ústavu slepců na Hohe Warte v Döblingu u Vídně financovali z vlastních prostředků tři židovští bankéři: Eduard rytíř Todesco (1814–1887), Friedrich rytíř Schey von Koromla (1815–1881) a Jonas

85 Šlo ovšem o rovnost pouze zdánlivou a výlučně titulární. Ve skutečnosti rakouská aristokracie mezi sebe nepřijala žádný rod nobilitovaný po roce 1848 a pouze výjimečně akceptovala osoby pocházející z rodů, které šlechtický titul získaly v letech 1740–1848 (Lexa von Aehrenthal, Nádherný von Borutin). Viz GODSEY Jr., William D. Quarterings and Kinship: The Social Composition of the Habsburg Aristocracy in the Dualist Era. In *The Journal of Modern History*, March 1999, 71, s. 56–104.

86 ERHARD, Robert. *Im Dienste des alten Österreich*. Wien : Bergland Verlag, 1958, s. 43.

87 Cit. dle: MATIS, Herbert. *Österreichs Wirtschaft 1848–1913. Konjunkturelle Dynamik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter Franz Josefs*. Berlin : Duncker & Humblot, 1972, s. 66. ISBN 3428026357.

rytíř Königswarter (1807–1871). Po založení spolku ke zřízení ústavu a složení peněz získal Todesco Řádu železné koruny II. třídy a později byla stejná dekorace udělena i Königswarterovi a Scheyovi.⁸⁸ V letech 1869–1871 pak všichni nedlouho po sobě požádali o baronát.⁸⁹

Další formou ocenění příslušníků nových elit pak bylo udělení doživotního členství v panské sněmovně, které samozřejmě prestiž těchto osob dále posílilo. Když císař František Josef I. roku 1861 obnovil činnost parlamentu a svolal říšskou radu, byl mezi prvními doživotně jmenovanými členy jeho horní komory (panské sněmovny) baron Anselm Salomon (1803–1874). Stal se tak vůbec prvním židem v monarchii, kterému se této pocty dostalo.⁹⁰ Jeho nejmladší syn Albert Salomon (1844–1911), který po něm převzal řízení rothschildovského impéria v Rakousku, pak za zásluhy o hospodářský vzestup Uherského království získal skutečně mimořádné vyznamenání: František Josef I. povolil v prosinci 1887 jemu a jeho manželce jako jediným židům v monarchii přístup ke dvoru a privilegium pak v lednu 1906 rozšířil i na jejich děti. Tento krok ale vyvolal velké rozhořčení aristokracie, která jej považovala za fatální porušení nařízení o předepsaném počtu šlechtických předků.⁹¹

Po roce 1848 se ve srovnání s předchozím obdobím výrazně změnila sociální struktura příjemců titulů. Přestože i zde mezi nobilitovanými židy převažovali i nadále podnikatelé, druhou nejpobytější skupinu tvořili reprezentanti nových povolání spojených s bouřlivým rozvojem hospodářství a průmyslu: ředitelé a úředníci soukromých bank, soukromých železničních společností, pojišťovacích firem atd. Na třetím místě se pak možná nečekaně objevují důstojníci, kterým byl titul udělen na základě dlouholeté služby. Další v řadě byli právníci těsně následovaní vědci a umělci, lékaři, státními úředníky a novináři. V jednom případě pak došlo k nobilitaci komunálního politika.⁹² Lepší představu navozuje Tab. č. 2.

Tento přehled není samozřejmě zcela přesný, neboť se část osob pohybovala na hranici dvou (někdy i více profesí) – zejména ti, kteří se angažovali ve veřejném životě, především v politice. Z těchto osob mělo sedm poslanecký mandát (čtyři zasedali záro-

88 Todesco získal řád 25. 10. 1869, Königswarter 24. 9. 1870 a Schey 16. 5. 1871. AVA, Adelsarchiv, Eduard Todesco, Adelsakt 1861–1869; Ibidem, Jonas Königswarter, Adelsakt 1860–1870; Ibidem, Schey, Adelsakt (von Koromla) 1858–1874.

89 Güdemann, Moritz. Jetzt hat die Baronie den Reich verloren. Jüdische und getaufte Adelige. In LICHTBLAU, Albert (Hg.). *Als hätten wir dazugehört. Österreichisch-jüdische Lebensgeschichten aus der Donaumonarchie*. Wien; Köln; Weimar : Böhlau, 1999, s. 469–470. Viz též ŽUPANIČ, ref. 13, s. 395–396, 646–649.

90 LANJUS, Friedrich Graf. *Die erbliche Reichratswürde in Österreich*. Schloß Haindorf am Kamp – Langenlois : Selbstverlag, 1939, s. 181.

91 Srov. GODSEY, ref. 85, s. 56–104; MALINOWSKI, Stephan. *Vom König zum Führer : Deutscher Adel und Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main : Fischer-Taschenbuch-Verlag, 2004, s. 128. ISBN 359616365; ÖBL, Bd. 9, Wien 1988, ref. 2, s. 288.

92 Byl jím Dr. jur. Salo Weisselberger (1867–1931). Od roku 1911 byl poslancem bukovinského zemského sněmu za židovskou národní lidovou stranu a v roce 1913 byl zvolen purkmistrem hlavního města Bukoviny, Czernowitz. Za zásluhy prokázané během ruské okupace města byl nejvyšším rozhodnutím ze 13. 2. 1916 (4. 9. 1917) povýšen do šlechtického stavu. AVA, Adelsarchiv, Salo Weisselberger, Adelstand 1916/1917. Viz též GÖBL, Michael. *Propaganda in den Wappen der Habsburger Monarchie* [online]. Dostupné na internete: <<http://oktogn.at/Goebl/propaganda.htm>>.

veň v říšské radě a na českém sněmu, dva na moravském sněmu a jeden na haličském), ovšem hlavním zdrojem jejich příjmů bylo ve čtyřech případech podnikání, ve třech pak právníká profese.⁹³

Tab. č. 2:

povolání	počet nobilitovaných	podíl v procentech
podnikatelé	130	64,5
úředníci soukromých firem	27	13,5
státní úředníci	4	2,0
purkmistři	1	0,5
důstojníci	16	8,0
vědci a umělci	5	2,5
novináři	4	2,0
lékaři	4	2,0
právníci	7	3,5
jiné profese	3	1,5
celkem	201	100,0

Z tabulky i grafu ale jasně vyplývá, že i přes zásadní proměnu židovské společnosti ve druhé polovině 19. století zůstali dominantní skupinou příjemců šlechtických titulů podnikatelé. Tato skutečnost není tak zvláštní, jak by se mohlo na první zdát. Společnost dlouho židům neumožňovala jinou seberealizaci než činnost uvnitř vlastního společenství. Pokud měl žid výraznější styky s křesťany, pak se týkaly obchodu a zejména finančnictví, protože křesťanská církev dlouho svým věřícím zakazovala půjčovat na úrok. I po vydání emancipačních zákonů zůstala velká část vlivných židů této tradici věrná. Podnikání pro ně totiž nebylo jen formou výdělků, ale činností, jež jim dávala naprostou svobodu jednání, svobodu, kterou zaměstnanec nebo dělník nikdy neměl. Majetkový vzestup a rostoucí vliv jim pak samozřejmě následně usnadnili i cestu ke šlechtickému titulu. Peníze a ekonomický vliv jim navíc přinášely dostatek nezávislosti k tomu, aby se nemuseli ohlížet na reakce okolí a přistupovat tak často pro konverzi, jako státní úředníci, důstojníci, právníci či lékaři této víry.

Rostoucí počet židovských šlechticů však vyvolával ve společnosti patrnou nelibost. Podíl izraelitů byl mezi podnikateli skutečně mimořádně vysoký, a jak konstatoval Ludwig Przibram, v 60., 70. a na počátku 80. let nabyly „nobilitace nekřesťanských baronů epidemického charakteru“.⁹⁴ Dokonce se tvrdilo, že zrušení systematizovaného řádového šlechtictví bylo důsledkem tzv. *causy Waldberg*: 29. ledna 1884 byl Řádem železné koruny II. třídy vyznamenán bukověšťský bankéř a rodák z haličského Lvova Moses rytíř

93 Šlo o následující osoby: Josef rytíř Lippmann von Lissingen (1827–1900), Friedrich rytíř Wiener (1817–1887), Ludwig sv. pán Oppenheimer (1843–1909), Julius rytíř Gomperz (1824–1909), Josef rytíř Fürth (1822–1892), Nathan Loewenstein von Opoka (1859–1929) a Alfred Fischel šlechtic von Aichbrunn (1853–1926).

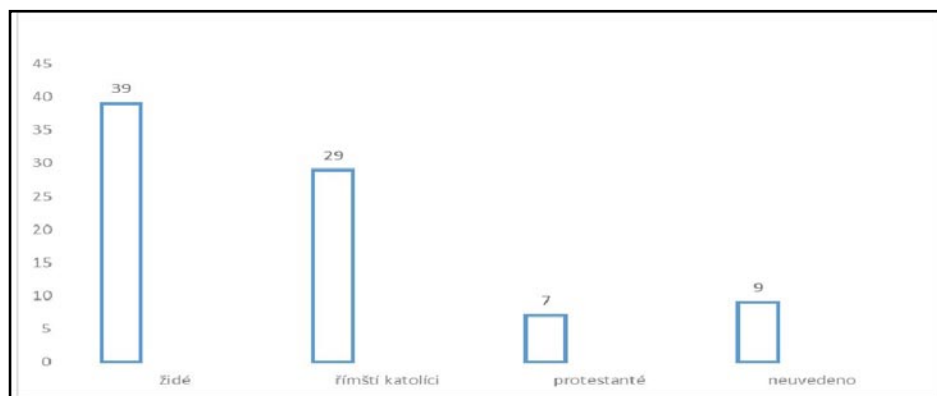
94 PRZIBRAM, ref. 80, Bd. 1, s. 128.

Waldberg, jenž obratem získal stav svobodných pánů.⁹⁵ Jak bylo zvykem, při příležitosti propůjčení řádu požádal o děkovnou audienci u císaře, na níž se nedostavil ve fraku, jak bylo u civilistů neúředníků obvyklé, ale v kaftanu. Měl na to právo, protože kromě uniforem a fraku patřily mezi oděvy akceptované při těchto příležitostech také kroje a za ten bylo možné kaftan pokládat. Událost však šokovala celou dvorskou společnost a samotného císaře Františka Josefa I. údajně přiměla k rozhodnutí změnit řádová statuta.⁹⁶

Zmíněná historka, často citovaná v nejvyšších kruzích, svědčí o tom, že si antisemitismus získával stoupence také v kruzích vysokých úředníků, vojáků a politiků, kteří rostoucí společenskou prestiž židů sledovali s nelibostí a vítali jakékoli kroky, jež by mohly jejich vzestup pozdržet či dokonce zastavit. Rozhodnutí Františka Josefa I. zrušit nobilitační paragrafy totiž rozhodně nebylo motivováno protižidovsky, protože přes nelibost velké části veřejnosti a navzdory zrušení úpravě statut některých řádů monarchie se židům šlechtické tituly udílely i nadále. Počet povýšených se sice snížil, to byl však obecný jev, jenž měl přispět ke zvýšení prestiže šlechtictví. Profesionální rozvrstvení příjemců titulů zůstalo v podstatě stejné jako v předcházejícím období, mezi podnikateli se ale objevili reprezentanti nových průmyslových odvětví: potravinářství (zejména cukrovnictví a pivovarnictví), sklářství, papírenství, zpracování dřeva atd.

Graf č. 4:

Vyznání rakouských průmyslníků nobilitovaných v letech 1909 – 1918

Zajímavé údaje máme k dispozici pro léta 1909–1918, kdy bylo do šlechtického stavu povýšeno 84 osob z řad podnikatelů a bankéřů. Z tohoto počtu 39 osob (plných 46 procent) vyznávalo židovskou víru, což je výrazně více než všech ostatních konfesi. Při posuzování dalších údajů ale musíme postupovat velmi opatrně. Zarážející jsou chybějící údaje o vyznání u plných 11 procent nobilitovaných. Je třeba zdůraznit, že šlo o dobu silícího antisemitismu a neuvedení náboženské příslušnosti mohlo znamenat buď, že

95 Byl mu udělen 16. 4. 1884. Rytířský titul získal na základě Řádu železné koruny III. třídy 12. 6. 1875. AVA, Adelsarchiv, Moses Waldberg, Adelsakt 1875–1884.

96 *Semigotha* 1912, ref. 2, s. 324; McCAGG, *Austria's Jewish Nobles*, ref. 8, s. 175; KUČERA, ref. 5, s. 101.

nobilitovaný svou víru skrýval, což ale nebylo příliš pravděpodobné, nebo že byl bez vyznání. Tím se nám ale počet možných židovských novošlechticů opět zvyšuje – při maximalistických předpokladech až o zmíněných 11 procent.⁹⁷

Na rozdíl od osvícenské a předbřeznové éry, ve které židovská šlechta představuje jak po profesní stránce, tak po stránce formy nobilitací jednotnou skupinu, je členění období 1848–1918 složitější. Nacházíme zde totiž minimálně dvě dělicí linie představované léty 1884 a 1914.

První datum (1884) je rokem, kdy došlo ke zrušení nobilitačních paragrafů u většiny řádů monarchie. Proto je důležité, že se většina nobilitací civilních osob před rokem 1884 realizovala na základě tzv. systematizovaného řádového šlechtictví (*systematisierter Adelstand*), zatímco později většinou prostřednictvím panovnického nejvyššího rozhodnutí, druhé (1914) pak vypuknutím první světové války, kdy se částečně mění sociální struktura příjemců.

Přelomem, který rozděluje první etapu (1848–1884) do dvou podskupin je rok 1867, tedy rakousko-uherské vyrovnání. Pro první polovinu tohoto období, zejména padesátá léta, je charakteristické, že novoabsolutistický stát s povyšováním do šlechtického stavu a také s udílením řádů šetřil.⁹⁸ Udílení privilegovaných řádů⁹⁹ však bylo výrazně vyšší než v předbřeznovém období a protože jejich příjemci začali převažovat nešlechtici, je pochopitelné, že počet titulů získaných na základě systematizovaného šlechtictví roste. Od této doby počet udělených řádů výrazně narůstal a s tím stoupal i počet nobilitací. Krach na vídeňské burze roku 1873 a následná hospodářská deprese neměli na udílení šlechtických titulů žádný vliv.

Tab. č. 3:

	prosté šlechtictví	rytířský stav	stav sv. pánů
Leopoldův řád	–	2	–
Řád železné koruny	–	85	11
Nobilitace na základě řádů	–	87	11
Systematizované šlechtictví důstojníků	2	–	–
Udělení titulu rozhodnutím císaře	17	4	7
celkem 1848-84	19	91	18

Tak zatímco v letech 1848 (resp. 1850)¹⁰⁰ až 1860 došlo k osmi nobilitacím osob židovské víry, v období 1861–1866 jich bylo již 11 a v letech 1867–1873 dokonce 48! Mezi dubnem 1848 (vydání Pillersdorfovy ústavy) a červencem 1884 (zrušení nobilitač-

97 FESSEN, Alfred. *Der österreichische Wirtschaftsadel von 1909–1918*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien, Wien 1974, s. 201.

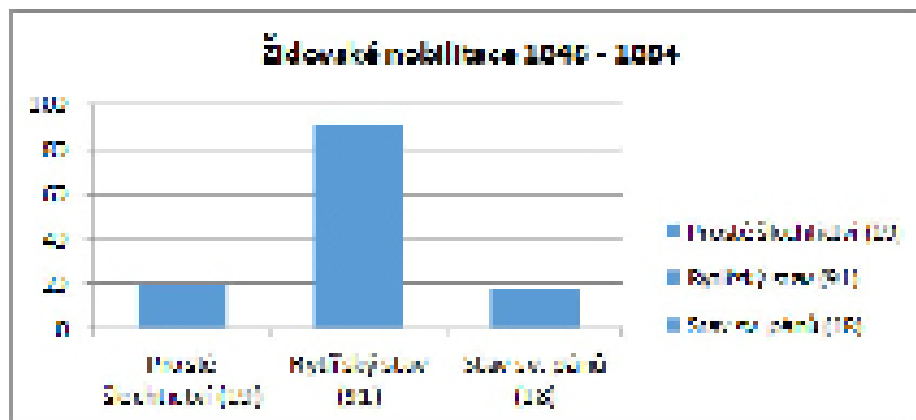
98 Výjimku představují jen roky 1854, kdy došlo ke sňatku Františka Josefa I. a Alžběty Bavorské, a 1859, ve kterém Rakousko utrpělo osudnou porážku v Itálii. POUZAR, Vladimír. Rok 1848 – přelom v udělování rakouských záslužných řádů. In *Heraldická ročenka*, 2006, s. 160-161. ISBN 8090277233.

99 Zejména Řád železné koruny III. třídy, který přinášel nositeli nárok požádat o rakouský rytířský stav.

100 Prvním židem nobilitovaným po roce 1848 byl 14. 6. 1850 Kaliman Minerbi. Viz níže.

ních paragrafů) bylo jménem císaře Františka Josefa vydáno 128 šlechtických majestátů pro 115 osob židovské víry, z nichž jedenáct bylo nobilitováno dvakrát a dvě třikrát.¹⁰¹ Jak ukazují následující tabulka a graf, z titulárního hlediska dominovalo udílení rytířského stavu a podíl baronských nobilitací nepřekročil 14 procent.

Graf č. 5:

Židé (ale i ostatní obyvatelé monarchie) v této době získávali rytířský stav takřka výlučně na základě systematizovaného šlechtictví, protože v případě čtyřech osob, jež získaly tento titul prostřednictvím nejvyššího rozhodnutí panovníka, šlo ve třech o přenesení jména, stavu a predikátu z jejich dříve nobilitovaných příbuzných.¹⁰² Z celkem 115 povýšených osob bylo celkem sedm cizinců,¹⁰³ přičemž všichni získali titul na základě Řádu železné koruny.¹⁰⁴ Jde o výjimku, protože po zrušení nobilitačních paragrafů

101 Třikrát byli nobilitováni Philipp a Friedrich Scheyové von Koromla (viz výše). Chybně McCAGG, *Austria's Jewish Nobles*, ref. 8, s. 174, který bez odkazu na prameny tvrdil, že v letech 1848/49–1884 bylo nobilitováno 161 židovských rodin.

102 Byli to: roku 1857 Leo von Hirschel-Minerbi (1807–1881), Realitäten- und Großgrundbesitzer in Triest, roku 1866 Karl Schey von Koromla (1827–1878), Großhandlungsgesellschafter in Güns a roku 1870 Konzeptpraktikant Dr. jur. Friedrich von Geiringer-Winterstein (1846–1923). AVA, Adelsarchiv, Kaliman Minerbi, Ritterstand 1850; Ibidem, Schey von Koromla, Adelsakt 1858–1874; Ibidem, Simon Winterstein, Adelsakt 1867–1874. Jedinou výjimku představovala nobilitace viceprezidenta Handels- und Gewerbekammer in Prag Eduarda Porgese šlechtice von Portheim (1826–1907), kterému byl rytířský titul udělen roku 1879 na návrh c. k. ministra obchodu za zásluhy prokázané při reprezentaci monarchie na Světové výstavě v Paříži roku 1878. HHStA, KK, 505/1879. K otázce přenášení titulu a k adopcím: WALDSTEIN-WARTENBERG, ref. 67, s. 46-48; ŽUPANIČ, ref. 16, s. 110-112.

103 Někteří z nich se ovšem později v monarchii naturalizovali (Ignaz Ephrussi (1829–1899), bankéř ve Vídni (rytířský stav 1871) či naopak byli původně rakouskými občany a usadili se v zahraničí (Julius Mosenthal (1819–1880), velkoobchodník v Jižní Africe a bývalý rakousko-uherský konzul v Kapsku (rytířský stav 1874). Mosenthal zároveň získal stejný erb, jako o tři roky před ním jeho bratr dramatik a libretista Salomon Hermann (1821–1877). AVA, Adelsarchiv, Ignaz Ephrussi, Ritterstand 1871; Ibidem, Salomon Hermann Mosenthal, Ritterstand 1874.

104 Čtyři získali rytířský stav (na základě Řádu železné koruny III. třídy), tři pak stav svobodných pánů (Řádu železné koruny II. třídy).

již žádná osoba židovské víry, která by zároveň nebyla občanem monarchie, šlechtický titul nezískala.

Prvním židem, který dosáhl šlechtictví na základě „privilegovaného“ řádu, byl 14. června 1850 Kaliman Minerbi¹⁰⁵ (1782–1878), poslanec terstské obchodní a živnostenské komory, velkoobchodník, rejdař a majitel tabákové továrny. Řád železné koruny III. třídy získal nejvyšším rozhodnutím z 10. prosince 1849 (a řádovým diplomem ze 7. května 1850) jako ocenění zásluh za veřejné blaho, podpory věd a věrnosti císařskému domu,¹⁰⁶ a následně požádal o povýšení do rytířského stavu. Poslední osobou židovské víry oceněnou tímž řádem před zrušením nobilitačních paragrafů byl pražský velkopřůmyslník Friedrich Kubinzky (1814–1888), kterému byl udělen na návrh c. k. ministra obchodu 28. června 1884 za zásluhy o rozvoj průmyslu a humanitární činnost. Nobilitován byl 17. června 1884.¹⁰⁷

Do roku 1884 tak bylo výlučně z panovnického rozhodnutí uděleno jen prosté šlechtictví, pokud ovšem nebereme v úvahu, že dva jedinci získali titul jako důstojníci po odsloužených letech na základě výnosu Marie Terezie z roku 1757 (*systemmäßiger Adelstand*). U stavu svobodných pánů byla situace vyrovnanější a poměr baronátů udělených císařem a získaných na základě řádů činil 7 : 10.

Jako první získal po roce 1848 z osob židovské víry stav svobodných pánů 12. ledna 1867 ředitel rakouského Lloydů a terstský bankéř Elio rytíř Morpurgo (1805–1876), a to na základě Řádu železné koruny II. třídy. Ten mu panovník udělil 14. prosince 1866 jednak za rozvoj a podporu rakouské námořní plavby a obchodu, jednak za realizaci různých finančních operací rakouské vlády a za podíl na finančních otázkách spojených s uzavřením míru s Itálií.¹⁰⁸ Je zajímavé, že vůbec první baronát udělený prostřednictvím císařova kabinetního listu získal o dva roky později (19. března 1869) jeho mladší bratr Josef Morpurgo (1816–1898), terstský velkoobchodník a belgický generální konzul. Důvodem povýšení byla jeho „*dlouholetá a mnohostranná záslužná činnost, dobročinné aktivity, vlastenectví a loajalita, zásluhy o rozvoj města Terstu a věrnost a oddanost císaři a jeho domu*“.¹⁰⁹ V tomto případě šlo skutečně o mimořádné vyznamenání. Josef totiž nebyl šlechticem (nobilitace prostých šlechticů či rytířů do panského stavu vzácností nebyly) a nezískal ani řád, na jehož základě by mohl o tento titul požádat. K podobnému povýšení došlo v historii rakouské židovské šlechty pouze pětkrát, přičemž v jednom případě šlo o přenesení titulu.¹¹⁰

105 AVA, Adelsarchiv, Kaliman Minerbi, Ritterstand 1850.

106 Řád mu byl udělen na základě návrhu c. k. ministra obchodu Ritter von Brucka z 2. prosince 1849 s odkazem na panovníkovu účast na slavnostním otevření státní dráhy Cilli-Laibach a jeho následnou cestu do Terstu. Kromě Minerbiho získali Řád železné koruny III. třídy i další členové rakouského Lloydů: aktuár dr. Friedrich Moritz Burger, ředitel rakouského Lloydů L. M. Brucker a inspektor Alexander Toppo. Lodní kapitán společnosti Lloyd Antonio Brunetti byl pak při této příležitosti vyznamenán prostřední zlatou Civilní čestnou medailí. HHStA, KK, 4448/1849.

107 HHStA, KK, 1373/1884; AVA, Adelsarchiv, Friedrich Kubinzky, Ritterstand 1884.

108 Rytířský titul získal na základě Řádu železné koruny III. třídy z 27. 3. 1853 listinou ze dne 10. 9. 1853. AVA, Adelsarchiv, Elio Morpurgo, Adelsakt 1853–1867.

109 Ibidem, Josef Morpurgo, Freiherrnstand 1869.

110 Byly to následující osoby: 11. 1. (18. 2.) 1879 Moritz Schnapper von Wimsbach (1824–1890), velkostatkář a brazilský konzul ve Vídni, 3. 1. (8. 2.) 1913 Sigismund von Springer (1873–1928), generální rada

Léta 1884–1914 jsou ohraničená na jedné straně zrušením nobilitačních paragrafů, na straně druhé vypuknutím první světové války. V tomto období ještě doznívá éra „řádového šlechtictví“, který ovšem mohly získat pouze jedinci vyznamenání před 18. červencem 1884. Těch bylo celkem šest a všichni získali na základě Řádu železné koruny III. třídy rytířský titul. Ke všem těmto nobilitacím došlo v 80. letech, k poslední 3. června 1889, kdy byl takto oceněn budapešťský majitel realit a průmyslník Alexander Lederer (1842–1903). Ten ovšem řád získal již 20. srpna 1879 jako „*uznání vynikajících zásluh o úspěch výstavy ve Stoličném Bělehradu*“ (*Székesfehervár*).¹¹¹

Ve stejné době – 24. dubna 1887 – byl udělen i vůbec první rytířský titul prostřednictvím nejvyššího rozhodnutí (od zrušení nobilitačních paragrafů) a to Juliu Herzovi (1825–1910), technickému radovi banky Creditanstalt.¹¹² V jeho případě ale byla situace složitější. Herz, který se narodil v bavorském Bayreuthu, byl vynikajícím železničním stavitelem. Úzce spolupracoval se slavným architektem a stavitelem železnic Carlem von Etzel.¹¹³ Spolu s ním od roku 1853 působil ve Švýcarsku na stavbě Švýcarské centrální dráhy (Schweizerische Centralbahn), spojnice mezi městy Basilej a Olten, a později Etzela následoval do Rakouska. Zde se podílel na jeho největším díle – Brennerské dráze (Brennerbahn), kterou budovala privilegovaná Společnost Jižní dráhy (Südbahn-Gesellschaft). Po Etzelově smrti roku 1865 Herz převzal stavbu některých částí Jižní dráhy a budoval také železnice v různých oblastech Uherska. Jeho neslavnější stavbou se stal most u obce Algyó v uherské župě Csongrád, po jehož dokončení byl 12. května 1872 vyznamenán Řádem železné koruny III. třídy. V roce 1884 byl jmenován prezidentem správní rady Severní dráhy císaře Ferdinanda (Kaiser Ferdinands-Nordbahn).

O povýšení do rytířského stavu Herz požádal v lednu 1884, přičemž vycházel z privilegia, které mu v tomto ohledu náleželo jako rytíři Řádu železné koruny.¹¹⁴ C. k. ministerstvo vnitra ale jeho prosbu zamítlo, protože nesplňoval základní požadavek – v době, kdy řád získal, měl totiž ještě bavorské občanství (rakouské získal až v roce 1875). Panovník vyhověl teprve jeho druhé prosbě z října 1886, kterou doporučili společný ministr financí, c. k. ministr obchodu a dolnorakouský místodržitel. Na základě jejich memorand František Josef nakonec žádost schválil. Titul mu ovšem udělil sám, no jeho nárok na titul coby rytíře zmíněného řádu neuznal.¹¹⁵

Anglo-rakouské banky a 31. 10 1918 podnikatelé bratři Edmund Beck (1878–1942) a Otto Beck (1873–1960). K přenesení titulu došlo 18. 3. (3. 4.) 1908 v případě pařížského bankéře Eugène Fould (1876–1929), který získal titul svého tchána Gustava von Springer (1842–1920). AVA, Adelsarchiv, Moritz Schnapper, Freiherrnstand (von Wimsbach) 1879; Ibidem, Sigismund Springer, Freiherrnstand 1913; tamtéž, Edmund und Otto Beck, Freiherrnstand 1918 (nobilitační listina nebyla vydána); Ibidem, Springer und Fould-Springer, Adelsakt 1869–1908.

111 Ibidem, Alexander Lederer, Ritterstand 1889.

112 Listina byla vydána s datem 24. 5. 1887. AVA, Adelsachiv, Julius Herz, Ritterstand (von Hertenried) 1887.

113 Carl Etzel (1812–1865) byl do šlechtického stavu *ad personam* povýšen roku 1853 jako rytíř Řádu württemberské koruny.

114 Žádost je nedatovaná a ani datum evidence na ministerstvu vnitra na spise není. AVA, Adelsachiv, Julius Herz, Ritterstand (von Hertenried) 1887.

115 Nedatováno. Vzhledem k tomu, že doporučení od dolnorakouského místodržitelství bylo vydáno 21. října

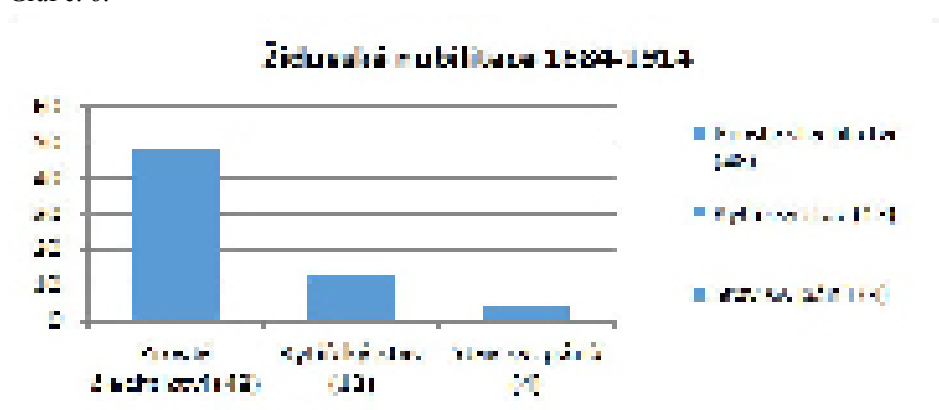
Jak ukazují následující tabulka a graf pomalu se po roce 1884 podařilo obnovit původní hodnotu jednotlivých titulů a především zvýšit prestiž rytířského stavu. Ten byl v tomto období udílen výrazně méně než v předcházejícím a totéž platilo o baronátu, jež obdržely pouze čtyři osoby (6,25 procenta nobilitovaných). Nejčastěji udíleným titulem se tak stalo prosté šlechtictví.

Tab. č. 4:

	prosté šlechtictví	rytířský stav	stav sv. pánů
Řád železné koruny	–	6	–
Nobilitace na základě řádů	–	6	–
Systematizované šlechtictví důstojníků	4	–	–
Udělení titulu rozhodnutím císaře	44	7	4
1884-1914 celkem	48	13	4

Mezi červencem 1884 (zrušení nobilitačních paragrafů) a červencem 1914 (vypuknutí první světové války) bylo v Rakousku realizováno celkem 65 nobilitací pro 64 židů: dvakrát tedy byla nobilitována jen jediná osoba.¹¹⁶ Cizinec byl v tomto celku také jen jeden: pařížský bankéř Eugène Fould (1876–1929), na něhož byl přenesen titul, erb a jméno tchána Gustava svobodného pána Springera (1842–1920).¹¹⁷ Eugen byl sice francouzským občanem, ale v době nobilitace bylo vyřizováno rakouské občanství jeho syna a dědice Maxe Roberta (1906–1999).

Graf č. 6:

1886, lze usuzovat na říjen 1886. Tamtéž a HHStA, KK, 1317/1887.

- 116 Julius Morpurgo (1845-1915), prezident rakousko-uherské obchodní komory v Paříži a viceprezident rakousko-uherského Pomocného spolku (Hilfsverein) tamtéž. Rytířský stav 10. 5. (28. 7.) 1898, stav. sv. pánů 17. 3. (10. 4.) 1913; AVA, Adelsarchiv, Julius Morpurgo, Adelsakt 1898–1913.
- 117 Nobilitován byl Gustavův otec, ředitel Anglo-rakouské banky, později šéf velkoobchodu Max Springer a velkostatkář Max Springer (1807–1885). Rytířský stav 30. 7. 1869 (na základě Řádu železné koruny III. třídy (25. 4. 1869), stav. sv. pánů 13. 4. 1872 (27. 7.) 1872. K přenesení titulu viz HHStA, KK, 849/1908.

Druhé přenesení titulu v tomto období se již týkalo rakouského občana Leopolda Waltera Sachse (*1898), jehož strýc Leopold Sachs (1848–1920), viceprezident Rakouské severozápadní paroplavební společnosti (Österreichische Nordwest-Dampfschiffahrts-Gesellschaft) a Černouhelné důlní společnosti v Jaworznu (Jaworznoer Steinkohlen-Gewerkschaft), proslul jako štedrý mecenáš a v letech 1902 a 1904 byl postupně odměněn titulem císařského rady a Řádem železné koruny III. třídy. Roku 1912 byl na návrh c. k. ministra kultu a vzdělávání za poskytnutí daru 300 000 korun pro c. k. rakouskou státní galerii ve Vídni povýšen do šlechtického stavu.¹¹⁸ Protože jeho manželství zůstalo bezdětné, přenesl s panovníkovým souhlasem roku 1913 svůj titul a erb na synovce Leopolda Waltera, studenta prestižního Skotského gymnázia ve Vídni.¹¹⁹

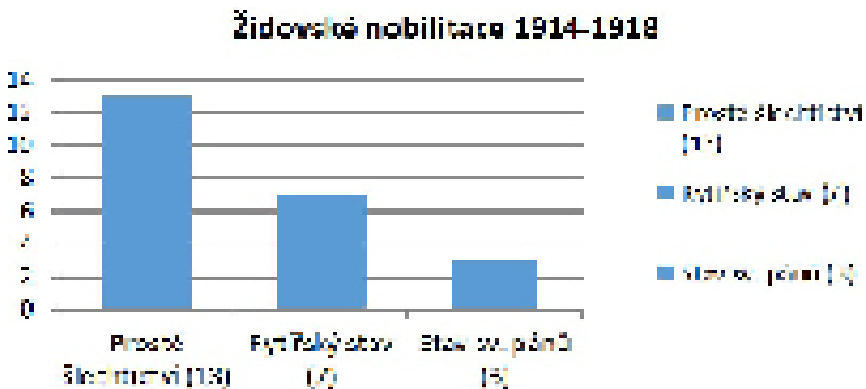
* * *

Poslední období, éra první světové války, se od předchozích sice v detailech liší, ale v zásadě dodržuje linii, která byla nastoupena po zrušení nobilitačních paragrafů roku 1884. I nadále je udržována rovnováha mezi nižší a vyšší šlechtou (podíl udělených baronátů činil 13 procent) a – co je mimořádně zajímavé – výrazně klesl podíl podnikatelů mezi nobilitovanými (na 43 procent).¹²⁰

Tab. č. 5:

	prosté šlechtictví	rytířský stav	stav sv. pánů
systemmäßiger Adelstand (Offiziere)	4	–	–
Allerhöchste EntschlieÙung	9	7	3
1914-1918 celkem	13	7	3

Graf č. 7:

118 14. 2. (25. 3) 1912 s povinností uhradit povyšovací taxu. AVA, Adelsarchiv, Sachs von Sachsenhall, Adelsakt 1912-13; JÄGER-SUNSTENAU, ref. 7, *Die geadelten Judenfamilien*, s. 167.

119 3. 5. (4. 6) 1913 s povinností uhradit povyšovací taxu. Ibidem.

120 Přesto však tvořili největší skupinu (10 osob). Z ostatních profesí byli mezi novošlechtici zastoupeni: 4 důstojníci, 3 úředníci soukromých firem, 2 právníci, 1 lékař a 1 purkmistr. Ve 2 případech došlo k přenesení titulu na příbuzné.

Přesto se však v odborných kruzích dosud objevuje názor, že za první světové války, především za vlády posledního rakousko-uherského panovníka Karla I., dosáhla krize šlechtictví svého vrcholu a že hodnota tohoto vyznamenání byla častým udílením zcela degradována. Pro šlechtice z této éry se dokonce vžil posměšný název „*Sehadler*“.¹²¹ Toto tvrzení je ale z velké části zkeslené a odpovídá negativnímu obrazu posledního habsbursko-lotrinského panovníka, který po roce 1918 cíleně budovala většina nástupnických států Rakousko-Uherska.¹²²

Éra první světové války je kvalitativně jiná především z jednoho důvodu – ve srovnání s předchozími obdobími je zde vysoký počet nobilitovaných důstojníků. Mezi židovskými nobilitanty šlo o čtyři jedince, kteří představují plnou čtvrtinu všech židovských důstojníků povýšených od roku 1848 do šlechtického stavu a 40 procent všech nobilitací realizovaných na základě systematizovaného šlechtictví důstojníků. Šlo o důsledek skutečnosti, že za první světové války byli téměř všichni důstojníci skutečně nasazeni na frontu. Aktivovala se tak základní podmínka starého tereziánského předpisu nařizující účast na válečném tažení: monarchie totiž od roku 1866 žádnou válku nevedla.¹²³ Tři ze čtyř nobilitovaných důstojníků byli povýšeni do šlechtického stavu na základě třicetileté služby spojené s bojem s nepřitelem,¹²⁴ jediný podle liberalizovaného předpisu z roku 1896 po čtyřicetileté bezúhonné službě.¹²⁵

Je zajímavé, že takřka veškerá kritika Karlovy nobilitační politiky a posměšky týkající se „*Sehadel*“ se zaměřovaly na civilisty, zejména na velkopodnikatele, úředníky a osoby z panovníkova okolí. Důvodem mohla být i skutečnost, že za první světové války začalo v podunajské monarchii docházet k věci nevídané od konce napoleonských válek: udílení šlechtických titulů za poskytnutí větších finančních částek do státního rozpočtu, přesněji za upsání státních půjček. Tímto způsobem byli nobilitováni také příslušníci židovských rodin: např. v roce 1915 ředitel bankovního domu Wiener Bankverein

121 Z německého *sehen a adeln*. Tyto osoby byly též ironicky titulovány jako *Spätkarolinger*. WIESFLECKER, Peter. *Nobilitierungen Kaiser Karl I. von Österreich. Studien zum österreichischen Adel am Ende der Donaumonarchie*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Wien 1992, s. 351 a 353.

122 K této otázce: ŽUPANIČ, Jan. Adelspolitik des Kaisers Karl I. In HUFSCHMIED, Richard (red.). *Kaiser Karl I. Acta – Heeresgeschichtliches Museum*. Wien : Heeresgeschichtliches Museum, 2013, s. 93-110. ISBN 9783902551399.

123 Za válečná tažení bylo ovšem prohlášeno potlačování povstání v Dalmácii roku 1869, okupace Bosny a Hercegoviny roku 1878 a zásah proti povstalcům v Bosně, Hercegovině a jižní Dalmácii roku 1882. Těchto akcí se ale účastnily jen malé části rakousko-uherské armády.

124 Ke všem nobilitacím shodou okolností došlo roku 1916: 8. 5. (30. 5.) podplukovník ve výslužbě Moritz šlechtic Friedmann (1851–1932), 31. 5. (21. 6) 1916 plukovník pěšího pluku č. No 102 pověřený velením 102. horské brigády Maximilian Maendl šlechtic von Bughardt (1860–1929) a 11. 12. 1916 (21. 3. 1917) plukovník ve výslužbě a velitel náhradního praporu pěšího pluku č. 28 Josef šlechtic Neumann (1856–1923). AVA, Adelsarchiv, Moritz Friedmann, Adelstand (Edler von) 1916; tamtéž, Maximilian Maendl, Adelstand (Edler von Bughardt) 1916; tamtéž, Josef Neumann, Adelstand (Edler von) 1916–1917, HHS-tA, KK, 1794/1916.

125 11. 12. 1916 (10. 3. 1917) Moritz šlechtic Wiener (1856–1928), c. a. k. podplukovník přidělený na oddělení der 7.P. říšského ministerstva války. AVA, Adelsarchiv, Moritz Wiener, Adelstand (Edler von) 1916–1917, HHS-tA, KK, 1794/1916. Wiener byl jediným židovským důstojníkem nobilitovaným na základě čtyřicetileté služby.

Bernhard Popper von Artberg (1853–1931) a prezident Union-Bank Eugen von Minkus (1841–1923).¹²⁶ V předchozí době přitom byly podobné skutky buď utajovány, nebo v příslušném nejvyšším rozhodnutí označeny jako podpora humanitární činnosti.

Tato záležitost byla současníky považována za značný problém a například roku 1917 varoval císaře Karla I. jeho důvěrník Josef Redlich (1869–1936) před zcela bezhlavým způsobem udílení nejvyšších řádů a šlechtických titulů a možnou ztrátou jejich přitažlivosti pro střední třídy společnosti.¹²⁷ Není ovšem pravda, že by Karel všechny nobilitační návrhy svých ministrů schválil. Přestože udílení šlechtických titulů bylo předem projednáváno v ministerské radě a následně doporučováno ke schválení, panovník měl stále rozhodující slovo. Občas proto nobilitaci zamítl či navrhl udělit jiné ocenění.¹²⁸

Na základě výzkumu materiálů císařské kabinetní kanceláře, protokolů rakouské ministerské rady a šlechtického archivu c. k. ministerstva vnitra je možné přesvědčivě dokázat, že až do konce října 1918 sledovala Karlova nobilitační politika linii, kterou nastoupil jeho předchůdce František Josef I. a (s přihlédnutím k dramatické válečné situaci a mimořádným podmínkám) pokračovala v zaběhlých zvyklostech.¹²⁹ Přelom představuje až období od konce října 1918 do 11. listopadu 1918, kdy panovník rezignoval na výkon vlády. Právě v této době totiž Karel I., který viděl budoucnost monarchie více než černě, narychlo nobilitoval řadu osob, zejména z řad svých blízkých spolupracovníků. Jen v rakouské části říše tehdy udělil jeden hraběcí, devět baronských, dva rytířské a devět šlechtických titulů.

Dne 31. října 1918 tak získali baronát i dva židovští podnikatelé, bratři Otto (1873–1960) a Edmund (1878–1942) Beck, první jako „*ocenění dlouholetých vynikajících zásluh o rozvoj rakouského národního hospodářství v oblasti průmyslu a finančnictví v neutrální cizině*“, druhý coby „*uznání humanitární činnosti*“.¹³⁰ Úplně poslední „židovskou“ nobilitaci pak představovalo přenesení šlechtického titulu podplukovníka Moritze šlechtice Wienera (1856–1928) na jeho adoptivního syna Kurta Waltera (*1895) ze 7. listopadu 1918.¹³¹

Pro tuto mimořádnou dobu bylo typické, že kabinetní kancelář po 29. říjnu nevyřizovala žádnou agendu spojenou s nobilitacemi ani žádné další rozhodnutí týkající se šlechtického práva. Všechna povýšení byla realizována jen prostřednictvím panovníko-

126 AVA, Adelsarchiv, Bernhard Popper, Adelstand (von Artberg) 1915; Ibidem, Eugen Minkus, Adelstand 1915–1916. Též ŽUPANIČ, ref. 13, s. 484 a 545.

127 REDLICH, Josef (Hg. FELNER, Fritz). *Schicksalsjahre Österreichs 1908–19. Politisches Tagebuch*. Bd. 2. Graz: Böhlau, 1954, s. 243.

128 Celkem bylo během dvouleté vlády Karla I. (IV.) prostřednictvím kabinetní kanceláře učiněno 1052 nejvyšších rozhodnutí ve šlechtických záležitostech. 711 z nich se týkalo Rakouska, 337 Uher a ve čtyřech případech nebyla žádná část monarchie uvedena. Kladně bylo vyřízeno 901 žádostí, z toho 662 v Předlitavsku, 238 v Zalitavsku a u jedné teritoriální zařazení chybí. ŽUPANIČ, Jan. Karlovská šlechta. Rakouské a uherské nobilitace ve světle materiálů kabinetní kanceláře Karla I. (IV.) In *Sborník archivních prací*, 2011, roč. 61, č. 1, s. 18. ISSN 0036-5246. Též viz KERSBAUMER, Arno. *Nobilitierungen unter der Regentschaft Kaiser Karl I. / IV. Károly király (1916–1921)*. Graz 2016. ISBN 9783950415315.

129 Výčet těchto nobilitací (pokud byly evidovány císařovou Kabinettskanzlei) viz ibidem.

130 AVA, Adelsarchiv, Otto und Edmund Beck, Freiherrnstand 1918 (nobilitační listiny jim již nebyly vyhotoveny).

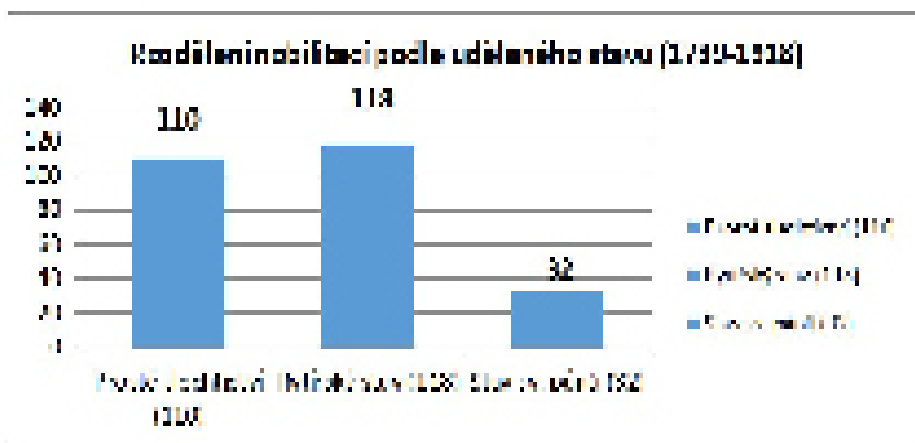
131 Ibidem, Moritz Wiener, Adelstand (Edler von) 1917–1918. Také bez nobilitační listiny.

va osobního listu, jejichž kopie či originály jsou (ale jen zčásti) dochovány ve vídeňském šlechtickém archivu.

* * *

V letech 1789–1918 v Rakousku došlo celkem ke 260 nobilitacím pro 233 osob židovské víry, ze kterých 23 se dočkalo dalšího stavovského povýšení (do rytířského nebo panského stavu). Z titulárního hlediska samozřejmě dominovalo udělení některého z titulů nižší šlechty (228), která představují téměř 88 procent všech nobilitací, přičemž (jak z následujícího grafu vyplývá) o něco více bylo povýšení do stavu rytířského než šlechtického. Šlo o důsledek existence „řádového šlechtictví“, tedy častého udílení řádů s nobilitačním paragrafem v letech 1848–1884. Pokud bychom židovské nobilitace srovnali se situací v celém Rakousku, byl u židů mírně nižší průměr nově povýšených baronů (88:12), jenž jinak činil 85:15.¹³²

Graf č. 8:

Židovští baroni se totiž na rozdíl od zbytku rakouské populace rekrutovali jen z jedné společenské skupiny – z řad velkoprůmyslníků a finančníků. Mezi židovskými barony tak zcela absentují vysocí státní úředníci, vědci, důstojníci a zástupci svobodných povolání (které ale už nacházíme mezi židovskými konvertity).¹³³ S velkou pravděpodobností šlo o důsledek silícího antisemitismu a tlaku na konverzi, který byl tím vyšší, čím výše se na společenském žebříčku příslušná osoba nacházela. Tlaku byly schopni odolat jen jedinci zcela nezávislí na svém okolí, osoby, které byly vlastními pány a které (což bylo neméně důležité) disponovaly díky svým značným finančním zdrojům též nemalým vlivem – a to byli jediné velkopodnikatelé. U židovské nižší šlechty byla ale sociální struktura naopak mnohem pestřejší a více kopíruje podobu tehdejší druhé společnosti.

132 JÄGER-SUNSTENAU, ref. 7, s. 74-88 (i pro následující).

133 Podle H. Jäger-Sunstenau činil počet nobilitovaných židů a osob židovského původu (bez ohledu na datum konverze) v letech 1700–1918 444. Z tohoto počtu bylo 65 (necelých 16 %) baronů, ze kterých patřilo mezi podnikatele 43 (66 %). JÄGER-SUNSTENAU, ref. 7, S. 88-91.

Zásluhy, za které byly šlechtické tituly (respektive řády s nobilitačním paragrafem) udíleny, se samozřejmě lišily, je ale možné je typizovat podle profesí. U důstojníků a státních úředníků (méně často již u úředníků soukromých firem) šlo obvykle o vynikající pracovní výkony spojené s dlouholetou službou. Totéž bylo oceňováno u ostatních profesí (advokátů, vědců, lékařů atd.), kde bývalo také zdůrazňováno „vlastenecké smýšlení“, „obecně prospěšná činnost“ či „věrnost a oddanost císaři a jeho domu“. Poslední argument býval velmi často opakován také u podnikatelů a úředníků soukromých firem, kde tato formulace často doplňovala hlavní důvod nobilitace (udělení řádu): poskytnutí finančních prostředků pro potřeby státu či na humanitární či kulturní účely. U těchto osob bývala zdůrazňována i jejich ochota k dalším finančním darům a zámožnost umožňující „stavovskiy přiměřený život“.¹³⁴

Naopak, žádnou roli při nobilitacích nehrálo vyznání, jež je v materiálech státních úřadů zmiňováno pouze v předbřeznové éře. Po vydání Pillersdorfovy ústavy v dubnu 1848, kdy všichni obyvatelé monarchie nabyli rovnosti před zákonem, se situace zásadně změnila. Přestože je nepochybné, že antisemitismus hrál v životě monarchie významnou roli a že jím byly ovlivněny i nejvýše postavené osoby, v žádných oficiálních dokumentech navrhujičích či odmítajících vyznamenání rakouských židovských občanů není v negativním smyslu vyznání zmíněno. Pokud jedinec zastával důležitou úlohu v židovské obci, je zde tento fakt obvykle uveden, ale bez dalšího komentáře. Jde o propastný rozdíl ve srovnání s akty pruského Heroldského úřadu, kde příslušnost k židovské víře, resp. židovský původ představovaly významný argument k nedoporučení nobilitace.

Přestože častým udílením ve druhé polovině 19. století v Rakousko-Uhersku ztratil šlechtický titul velkou část svého někdejšího lesku, byl stále symbolem společenského vzestupu, ale také identifikace s monarchií, císařem a vládním systémem. Vzhledem k nárůstu národnostního napětí a vyostřování střetů mezi etniky podunajské monarchie ale jeho přijetí představovalo pro mnoho osob politikum a jasnou proklamaci souhlasu s tehdejší vládní linií. Navíc, kritika šlechty pocházející jak z levé, tak pravé části politického spektra a také od nezávislých intelektuálů, vedla postupně k poklesu prestiže nobilitací. Několik skandálů spojených s korupcí na nejvyšších místech a údajným prodáváním šlechtických titulů¹³⁵ pak hrálo velkou roli v nárůstu obecného mínění, že šlechtictví je feudálním přežitkem, které v moderní liberálně-demokratické společnosti nemá místo. To vše byly důvody, proč (alespoň v Československu a Rakousku) došlo ke zrušení této instituce záhy po rozpadu monarchie.

* Tato studie vznikla v rámci grantu Grantové agentury České republiky č. 14-04113S a výzkumného záměru PRVOUK P15.

134 Tyto argumenty se (na rozdíl od materiálů pruského Heroldského úřadu) v materiálech rakouského šlechtického archivu neobjevují. Najdeme je ale v návrzích na ocenění, které jsou uloženy v archivu panovníkovy kabinetní kanceláře.

135 Viz kritika Václava Klofáče na 97. schůzi XVII. zasedání poslanecké sněmovny říšské rady 25. 2. 1902 ve věci prodávání titulů vládou Ernsta von Koerber za účelem vytvoření tajného korupčního fondu, in NA, ŠA, k. 34 (Kapoun von Svojkov). Srov. též PRZIBRAM, ref. 80, Bd 1., s. 324 a 363; ŽUPANIČ, Jan. *Renobilitierungsprozesse und genealogische Agenten – Der Skandal um das Adelsdepartement im Innenministerium am Beginn des 20. Jahrhunderts*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 2009, Bd. 117, Heft 3-4, s. 334 an. ISSN 0073-8484, ISBN 9783205784395.

VERGESSENE ELITE. NOBILITIERUNG DER JUDEN IN DEM KAISERTUM ÖSTERREICH

JAN ŽUPANIČ

Das Ziel der Studie ist die Präsentation der gesamten Entwicklung der Nobilitierung der Personen mit jüdischer Religion und die Analyse der etwaigen Spezifika bei der Verleihung von Adelstiteln an diese Personen. Angesichts der Komplexität des Themas wurden die sehr komplizierten internen Beziehungen der Judengemeinschaft nicht berücksichtigt und nur am Rande wird die Frage der Akzeptanz oder Nichtakzeptanz der Nobilitierung oder gar des Adelsstandes durch die jüdische Elite reflektiert.

Der Adelsstand, der ursprünglich nur den Christen (selbstverständlich einschließlich Konvertiten) vorbehalten war, veränderte sich prinzipiell im Zusammenhang mit der neuen Auffassung des Staates und der Gesellschaft im Aufklärungszeitalter, worauf der Herrscher anfangs die Adelstitel auch den Mitgliedern der Judengemeinschaft zu erteilen. Es ging hier um ein untrügliches Zeichen der beginnenden Judenemanzipation, deren Schleuse sich nach der Aufhebung der alten Beschränkungen in Jahren 1848-1849 und vor allem nach der Annahme der liberalen Dezemberverfassung in 1867 voll öffnete. Die Beseitigung von Barrieren gegen nicht christlichen Bürger der Monarchie beschränkte sich natürlich nicht nur auf Juden, aber gerade sie stellten nach einer langen Zeit die einzige größere nicht christliche Glaubensminderheit in Österreich-Ungarn dar. Es ist notwendig zu sagen, dass diese Gemeinde bei dem österreichischen Adel rechtlich keine spezifische Gruppe entwickelte. Ähnlich wie die anderen Neuadelsfamilien erwarben auch die Juden ihre Titel als Belohnung für die Verdienste für die Monarchie und für das Gemeinwohl und genauso wie die anderen neu in den Adelsstand erhobenen Personen (bis auf rare Ausnahmen) hatten sie keine gesellschaftliche oder Familienverknüpfungen zur Aristokratie. Und zwar trotz der Tatsache, dass ihre Mitglieder spätestens seit Mitte des 19. Jahrhunderts eine sehr wichtige Rolle nicht nur in der Wirtschaft des Landes, sondern auch in der Politik, Militär und Kultur spielten.

Auf Grund der Archivforschung ist es möglich festzustellen, dass es in den Jahren 1789 bis 1918 zu 259 Nobilitierungen für 232 Personen mit jüdischer Religion in Erbländer und danach in Österreich kam, aus welchen 24 Erhebungen wiederholt wurden (bei drei Personen sogar dreimal). Aus dieser Anzahl waren es 12 Ausländer, fünf davon wurden vor dem Jahr 1848 nobilitiert, sieben nach diesem Jahr.

Obwohl ein Adelstitel wegen seiner häufigen Ausleihung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Österreich-Ungarn ein großer Teil seines ehemaligen Glanzes verlor, war er immer noch ein Symbol des gesellschaftlichen Aufstiegs und auch eine Identifikation mit der Monarchie, mit dem Kaiser und dem Regierungssystem. In Hinsicht auf das Wachstum der nationalen Spannung und der Verschärfung der Zusammenstöße zwischen den ethnischen Gruppen in der Monarchie stellte sich für viele die Annahme eines Adelstitels als die Proklamation der Zustimmung mit der damaligen Regierungslinie dar. Das alles waren die Gründe, weshalb es (mindestens in der Tschechoslowakei und in Österreich) kurz nach dem Zerfall der Monarchie zur Aufhebung dieser Institution kam.

prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.
Ústav světových dějin FF UK
116 38 Praha, Nám. Jana Palacha 2
e-mail: Jan.Zupanic@ff.cuni.cz